

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

**Facebook generacija – učenici s intelektualnim teškoćama
na društvenim mrežama**

Ana-Marija Leko

Zagreb, lipanj 2019.

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

**Facebook generacija – učenici s intelektualnim teškoćama
na društvenim mrežama**

Ana-Marija Leko

Prof.dr.sc. Lelia Kiš-Glavaš

Zagreb, lipanj 2019.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad *Facebook generacija – učenici s intelektualnim teškoćama na društvenim mrežama* i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima, jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ana-Marija Leko

Zagreb, 19.6.2019.

Tko je taj koji dat će ti snage da Mu nosiš plodove? (R.B.)

Mojoj obitelji.

FACEBOOK GENERACIJA – UČENICI S INTELEKTUALNIM TEŠKOĆAMA NA DRUŠTVENIM MREŽAMA

Studentica: Ana-Marija Leko

Mentorica: prof.dr.sc. Lelia Kiš-Glavaš

Studijski program i modul: Edukacijska rehabilitacija, Inkluzivna edukacija i rehabilitacija

Sažetak:

Društvene mreže sve više privlače pažnju akademske zajednice. No, iz pregleda literature vidljivo je da je malen broj istraživanja posvećen temi učenika s intelektualnim teškoćama na društvenim mrežama. Kako bi se pronašli učinkoviti načini rada s učenicima na društvenim mrežama te im se osigurala kvalitetna podrška, važno je poznavati njihova iskustva. Stoga se ovim istraživanjem htjelo uvažiti perspektivu učenika s intelektualnim teškoćama o društvenoj mreži Facebook. Cilj ovog istraživanja je opisati na koji način učenici s intelektualnim teškoćama doživljavaju društvenu mrežu Facebook u sljedećim područjima: društveni identitet i odnosi, sigurnost, pristupačnost i podrška. U svrhu istraživanja, provedeni su intervjui sa 6-ero učenika s intelektualnim teškoćama koji pohađaju treći razred srednje strukovne škole. Tematskom analizom odgovora prikupljenih intervjui izdvojene su 23 podteme koje opisuju iskustva učenika s intelektualnim teškoćama s korištenjem Facebooka. Izdvojene podteme raspoređene su u četiri glavne teme: a) Društveni identitet i odnosi, b) Sigurnost, c) Pristupačnost i d) Podrška. Tema Društveni identitet i odnosi sadrži šest podtema koje se odnose na korištenje društvene mreže Facebook kod učenika s intelektualnim teškoćama radi izražavanja društvenog identiteta i ostvarivanja odnosa s drugima. Tema Sigurnost uključuje devet podtema vezanih uz učenike s intelektualnim teškoćama kao žrtvama i/ili počiniteljima nasilja te nadzor i zabrane koje doživljavaju od pružatelja podrške. Pristupačnost sadrži 4 podteme vezane uz razmišljanja učenika s intelektualnim teškoćama o tehničkoj i sadržajnoj pristupačnosti Facebooka. Tema Podrška donosi četiri podteme vezane uz perspektivu učenika s intelektualnim teškoćama o podršci u korištenju Facebooka. Dobiveni podaci predstavljaju doprinos u definiranju smjernica rada s učenicima s intelektualnim teškoćama u pogledu korištenja Facebooka i drugih društvenih mreža.

Ključne riječi: učenici s intelektualnim teškoćama, Facebook, društvene mreže

FACEBOOK GENERATION – STUDENTS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES USING SOCIAL MEDIA

Student: Ana-Marija Leko

Mentor: Lelia Kiš-Glavaš, Ph.D.

Study programme and module: Educational Rehabilitation, Inclusive Education and Rehabilitation

Summary:

Social network sites (SNSs) are increasingly attracting researchers' attention. However, literature review shows a lack of researches about the students with intellectual disabilities using SNSs. In order to find effective ways of work and provide quality support for the students with intellectual disabilities using SNSs, it is important to gain insight into their experiences. Therefore, this research wants to acknowledge student's perspective regarding the use of social network Facebook. The aim of this research is to describe the way in which students with intellectual disabilities perceive social network Facebook concerning following subjects: social identity and relationships, safety, accessibility and support. For the purpose of the research, the interviews were conducted with 6 students with intellectual disabilities that are attending 3rd grade of vocational school. The thematic analysis of the responses collected by the interviews included 23 subthemes that describe experiences of the students with intellectual disabilities using Facebook. The subthemes are divided into four main themes: a) Social identity and relationships, b) Safety, c) Accessibility and d) Support. The theme Social identity and relationships contains six subthemes which relate to the use of social network Facebook among students with intellectual disabilities in order to present social identity and achieve relationship. The theme Safety contains nine subthemes concerning students with intellectual disabilities as victims and/or offenders, as well as supervision and prohibition they experience from their support providers. The theme Accessibility includes four subthemes regarding students' thoughts on technical and content accessibility of Facebook. The theme Support brings four subthemes about the students' perspective of support while using of Facebook. Obtained data represent contribution to defining guidelines for work with students with intellectual disabilities regarding the use Facebook and other social networks.

Key words: Students with Intellectual Disabilities, Facebook, Social Network Sites (SNSs)

SADRŽAJ

1.	UVOD	1
1.1.	Osobe s intelektualnim teškoćama	1
1.1.1.	Lake intelektualne teškoće	2
1.2.	Društvene mreže.....	3
1.2.1.	Facebook	4
1.3.	Mladi na društvenim mrežama	6
1.3.1.	Dobre strane	6
1.3.2.	Privatnost.....	6
1.3.3.	Elektroničko vršnjačko nasilje	7
1.4.	Osobe s intelektualnim teškoćama na društvenim mrežama	8
1.4.1.	Društveni identitet i odnosi	9
1.4.2.	Sigurnost.....	10
1.4.3.	Pristupačnost	11
1.4.4.	Podrška	12
2.	PROBLEM	13
3.	CILJ	13
4.	ISTRAŽIVAČKA PITANJA	13
5.	METODA.....	14
5.1.	Sudionici.....	14
5.2.	Intervju	14
5.3.	Postupak	15
5.4.	Obrada podataka.....	16
6.	REZULTATI.....	18
6.1.	Društveni identitet i odnosi	20
6.2.	Sigurnost.....	25
6.3.	Pristupačnost	32
6.4.	Podrška	35
7.	RASPRAVA.....	38

7.1.	Društveni identitet i odnosi	38
7.2.	Sigurnost.....	41
7.3.	Pristupačnost	44
7.4.	Podrška	45
7.5.	Implikacije rezultata i nedostaci istraživanja	46
8.	ZAKLJUČAK	48
9.	LITERATURA.....	49

1. UVOD

Društvene mreže i društveno umrežavanje nisu novi koncepti, već u različitim oblicima postoje oduvijek (Kušić, 2010). One predstavljaju jednostavan čin održavanja i ojačavanja postojećeg kruga prijatelja i poznanika i širenje njihova kruga te, iako je stvaranje društvenih mreža i društveno umrežavanje moguće u stvarnom svijetu, navedeni koncepti preneseni su u internetsko okruženje (Kušić, 2010). Danas postoji stotine različitih internetskih društvenih mreža¹ s raznim tehnološkim mogućnostima koje podupiru širok spektar ljudskih interesa i zanimanja. Društvene mreže važne su i mladim osobama s intelektualnim teškoćama. Štoviše, smatra se da im mogu na brojne načine koristiti. Neki od njih su pozitivan utjecaj na društvene interakcije, osnaživanje i smanjenje osjećaja usamljenosti. No, društvene mreže za mlade osobe s intelektualnim teškoćama predstavljaju i izazove u područjima njihove sigurnosti i privatnosti. Nadalje, autori u ovome području otvaraju i pitanje pristupačnosti društvenih mreža osobama s intelektualnim teškoćama. U ovome su radu dana iskustva učenika s intelektualnim teškoćama na društvenim mrežama. Budući da je među brojnim društvenim mrežama najpopularnija društvena mreža Facebook, naglasak je stavljen na iskustva učenika s intelektualnim teškoćama s društvenom mrežom Facebook.

1.1. Osobe s intelektualnim teškoćama

Prema Američkoj asocijaciji za intelektualne i razvojne teškoće, intelektualne teškoće karakteriziraju značajna ograničenja u intelektualnom funkcioniranju i adaptivnom ponašanju, a nastaju prije 18. godine (Definition of Intellectual Disability, 2018).

Intelektualno funkcioniranje ili inteligencija generalna je mentalna sposobnost koja uključuje rasuđivanje, mišljenje, zaključivanje, planiranje, rješavanje problema, apstraktno mišljenje, razumijevanje kompleksnih ideja, brzo učenje i učenje kroz iskustvo (Sekušak-Galešev, 2010). Jedan od načina mjerenja intelektualnog funkcioniranja je kvocijent inteligencije (IQ) koji, manji od 70 ili 75, upućuje na ograničenja u intelektualnom funkcioniranju.

Adaptivno ponašanje skup je pojmovnih, socijalnih i praktičnih vještina koje ljudi uče i izvode u svakodnevnome životu (Definition of Intellectual Disability, 2018). Prema autorici Sekušak-Galešev (2010), ograničenja u adaptivnom ponašanju utječu na tipična, uobičajena, a ne

---

¹ Dalje u tekstu: društvene mreže.

najbolja ponašanja u svakodnevnom životu i sposobnosti snalaženja u životnim promjenama i zahtjevima okoline. Nadalje, značajno ograničenje je mjera adaptivnog ponašanja koja odstupa za dvije standardne devijacije od aritmetičke sredine na mjernom instrumentu samo jedne komponente ili sve tri (Sekušak-Galešev, 2010).

Suvremena klasifikacija intelektualnih teškoća bazira se na 10. reviziji Međunarodne klasifikacije bolesti i srodnih znanstvenih problema (International Classification of Diseases and Related Health Problems – ICD-10, 2016) koja intelektualne teškoće dijeli na sljedeće potkategorije:

- Lake intelektualne teškoće (IQ 50-70)
- Umjerene intelektualne teškoće (IQ 35-49)
- Teže intelektualne teškoće (IQ 20-34)
- Teške intelektualne teškoće (IQ manji od 20)
- Ostale intelektualne teškoće
- Nespecifične intelektualne teškoće

Osobe s intelektualnim teškoćama heterogena su grupa, no, budući da uzorak ovoga istraživanja uključuje učenike s lakim intelektualnim teškoćama, ukratko će biti opisane karakteristike osoba s lakim intelektualnim teškoćama.

1.1.1. Lake intelektualne teškoće

Prema petome izdanju Dijagnostičkog i statističkog priručnika za duševne poremećaje Američke Psihijatrijske Udruge (American Psychiatric Association, 2013) ovako je opisano funkcioniranje osoba s lakim intelektualnim teškoćama u tri područja – pojmovnom, socijalnom i praktičnom.

Pojmovno područje

Kod predškolske djece moguće je da nema vidljivih razlika u pojmovnom području, no kod djece školskog uzrasta i odraslih postoje teškoće u usvajanju akademskih vještina kao što su čitanje, pisanje, aritmetika, vrijeme i novac te im je potrebna podrška u jednom ili više područja kako bi ostvarili dobna očekivanja. Kod odraslih osoba postoje oštećenja u apstraktnom mišljenju, izvršnim funkcijama, kratkoročnom pamćenju, kao i funkcionalnoj primjeni

akademske vještine. U usporedbi s vršnjacima imaju konkretan pristup problemima i njihovim rješenjima.

Socijalno područje

Osoba je nezrela u socijalnim interakcijama u usporedbi s vršnjacima. Komunikacija, razgovor i jezik konkretni su i nezreli u odnosu na dob. Mogu imati teškoća u regulaciji emocija i ponašanja koje u socijalnim situacijama vršnjaci primjećuju. Postoji i ograničeno razumijevanje rizika u socijalnim situacijama; u odnosu na dob, socijalna procjena je nezrela i osoba je u riziku da se njome manipulira.

Praktično područje

Što se tiče osobne njege, osoba može funkcionirati u skladu s dobi. Ponekad je potrebna podrška u zahtjevnijim svakodnevnim zadacima. U odrasloj dobi, podrška obično uključuje kupovinu namirnica, prijevoz, organizaciju doma i brige za djecu, pripremanje hrane te upravljanje novcem. Rekreativne vještine su slične vršnjačkim, iako je potrebna podrška u njihovoj organizaciji i procjeni u odnosu na dobrobit. Općenito je potrebna podrška u donošenju pravnih odluka, odluka povezanih s brigom o zdravlju te potpunom usvajanju profesionalnih vještina.

Na kraju poglavlja potrebno je istaknuti da se snižena sposobnost osoba s intelektualnim teškoćama, neovisno o razini teškoća, treba promatrati u skladu s cjelovitim životom osoba i potrebom za individualiziranom podrškom, a ne odvojeno (Sekušak-Galešev, 2010).

1.2. Društvene mreže

Društvene mreže (eng. social network sites) su usluge temeljene na webu koje omogućuju pojedincima da naprave javni ili polu-javni profil unutar omeđenog sustava, artikuliraju listu drugih korisnika s kojima dijele vezu te gledaju i koriste vlastiti popis veza i popise veza drugih unutar sustava (Boyd, Ellison, 2008). Uz pojam društvenih mreža, u javnome diskursu pojavljuje se i pojam društvenog umrežavanja (eng. social networking). Ta se dva pojma često koriste kao sinonimi, premda među njima postoji razlika. Pojam društvenog umrežavanja naglašava iniciranje odnosa, najčešće između osoba koje se ne poznaju (Boyd, Ellison, 2008). Iako društvene mreže omogućuju i olakšavaju upoznavanje novih osoba, osobe na društvenim mrežama primarno komuniciraju s drugima koji su već dio njihove proširene društvene mreže (Boyd, Ellison, 2008). Društvene mreže su danas tako dobro uhodane da postoji popis pet

najpopularnijih društvenih mreža koji se iz godine u godinu ne mijenja previše (Global social media research summary 2019, 2019). Prema broju aktivnih računa, najpopularnije društvene mreže diljem svijeta u travnju 2019. godine bile su (Global social networks ranked by number of users 2019, 2019):

1. Facebook – 2 320 milijuna
2. YouTube – 1 900 milijuna
3. WhatsApp – 1 600 milijuna
4. Facebook Messenger – 1 300 milijuna
5. WeChat – 1 098 milijuna

Prema navedenim podacima, najpopularnija društvena mreža u svijetu je, s otprilike 2,3 milijarde mjesečno aktivnih korisnika, Facebook. U sljedećem će poglavlju biti ukratko opisana ova društvena mreža.

1.2.1. Facebook

Facebook je 2004. godine kreirao Mark Zuckerberg. Premda u početku dizajniran kao sredstvo povezivanja harvardskih studenata, brzo se proširio u druge škole i na kraju je otvoren za javnost 2006. godine (Global social networks ranked by number of users 2019, 2019). Ova društvena mreža u potpunosti je besplatna za sve korisnike, a prihode ostvaruje pomoću sponzora i oglašavanja (Grbavac, Grbavac, 2014).

Mogućnosti Facebooka su razne te su osmišljene tako da povećaju interakciju i dinamiku internetskog komuniciranja, kao i da održe korisnike povezanima u svako doba dana (Tanta i sur., 2014). Središnji dio Facebooka je profil. Na svojem profilu, koji može uključivati osobnu fotografiju i informacije, korisnici mogu objavljivati tekstove, fotografije, videozapise ili poveznice na druge Facebook ili internetske sadržaje (Tanta i sur., 2014). Facebook status je tekst napisan i objavljen na Facebooku koji korisnicima omogućuje da podijele svoje misli i informacije s ostalim korisnicima Facebooka.

Nakon što se pridruže Facebooku, tj. kreiraju Facebook račun, korisnici se povezuju tako što si šalju zahtjeve za prijateljstvo koje primatelj zahtjeva može prihvatiti ili odbiti. Prema autorici Boyd (2006), termin prijatelj može biti varljiv jer veze na Facebooku ne moraju nužno označavati prijateljstvo u svakodnevnom govornom smislu te je mnogo razloga zbog kojih se ljudi ondje povezuju. Jednom kad su povezani, korisnici mogu pretraživati profile prijatelja,

komentirati i *lajkati*² njihove objave (Tanta i sur., 2014). Korisničke Facebook aktivnosti i aktivnosti njihovih prijatelja prikazane su u dijelu zvanom novosti. U novostima korisnici mogu vidjeti koje sadržaje *lajkaju* njihovi prijatelji, kako su komentirali određene sadržaje, gdje se trenutno nalaze, što trenutno rade, itd. (Tanta i sur., 2014). Korisnici mogu komunicirati i razmjenjujući privatne poruke putem Facebook Messengera. Uz navedene aktivnosti, korisnici na Facebooku mogu napraviti javnu stranicu, igrati igre, pratiti poznate osobe ili napraviti grupu s korisnicima sličnih interesa (npr. Facebook grupa učenika jednog razreda).

Facebook nudi mogućnost kontrole privatnosti pa korisnik prema vlastitim željama može sakriti svoj profil i fotografije te se zaštititi od nepoznatih posjetitelja (Grbavac, Grbavac, 2014). No, prethodnih godina Facebook je u više navrata kritiziran zbog svog stava prema privatnosti korisnika (Global social networks ranked by number of users 2019, 2019). Istraživanje među korisnicima interneta u Sjedinjenim Amerčkim Državama pokazalo je da je 27% ispitanika zabrinuto oko privatnosti svojih osobnih podataka na Facebooku (Global social networks ranked by number of users 2019, 2019).

Procjenjuje se da u Republici Hrvatskoj ima 1,5 milijuna korisnika Facebooka (There are 1,5 million Facebook users in Croatia, 2017). Podjednak je broj muškaraca i žena korisnika Facebooka (49% muškaraca i 51% žena) (There are 1,5 million Facebook users in Croatia, 2017). Najveća grupa korisnika je dobi između 25-34 godina (430 000), a slijedi ju grupa korisnika u dobi 18-24 godina (380 000) (There are 1,5 million Facebook users in Croatia, 2017). Broj korisnika u dobi od 13 do 17 godina je 71 000 (There are 1,5 million Facebook users in Croatia, 2017). Što se tiče potonjih, prema nacionalnome istraživanju o iskustvima i ponašanjima djece na Internetu i na društvenoj mreži Facebook Hrabrog telefona i Poliklinike za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba (2014), 93% ispitanice djece i mladih posjeduje Facebook. Navedeno istraživanje provedeno je na uzorku od 1489 djece i mladih u dobi od 11 do 18 godina (Istraživanje o iskustvima i ponašanjima djece na Internetu i na društvenoj mreži Facebook, 2014).

Temeljem rezultata ovoga i sličnih istraživanja (Kušić, 2010; Rattinger, 2017; Kunić i sur., 2017) može se reći da su društvene mreže postale sastavni dio života djece i mladih u Republici Hrvatskoj.

---

² u internetskoj komunikaciji označuje sviđanje, odobravanje; eng. like.

1.3. Mladi na društvenim mrežama

Održavanje veza, razmjena informacija i zabava neke su od dobrih strana sudjelovanja mladih na društvenim mrežama. No, postoje i loše strane koje se odnose, između ostalog, na prijetnje njihovoj privatnosti i sigurnosti.

1.3.1. Dobre strane

Znanstvenici su nedavno počeli istraživati koristi povezane sa sudjelovanjem na društvenim mrežama (Shpigelman, Gill, 2014a). Prema autoricama Holmes i O'Loughlin (2014), društvene mreže mogu poslužiti u brojne pozitivne svrhe. Neke od njih su: održavanje kontakta s prijateljima i informiranje o prijateljima, stvaranje novih prijateljstava, dogovaranje, dijeljenje mišljenja o raznim temama te pronalaženje prijatelja i članova obitelji (Holmes, O'Loughlin, 2014). Nadalje, društvene mreže učvršćuju osjećaj pripadanja (Holmes, O'Loughlin, 2014). Autorica Tanta i suradnici (2014) smatraju da mladi na društvenim mrežama primarno zadovoljavaju potrebu za integracijom i socijalnom interakcijom. Prema njihovom istraživanju na 431 adolescentu grada Zagreba koji koristi Facebook, adolescenti koriste Facebook u najvećoj mjeri radi socijalizacije i komunikacije s prijateljima, komentiranja školskih aktivnosti, dogovaranja sastanaka i druženja s prijateljima i dobivanja informacija o društvenim događanjima (Tanta i sur., 2014). Uporaba Facebooka primarno zadovoljava njihove potrebe za integracijom, socijalnom interakcijom, informacijama i razumijevanjem društvenog okružja (Tanta i sur., 2014). Stoga autori smatraju kako je komuniciranje preko društvenih mreža jedno od modernih metoda održavanja kontakta s prijateljima u bilo koje vrijeme, neovisno o fizičkoj blizini, koje može ojačati osjećaj pripadanja (Tanta i sur., 2014).

1.3.2. Privatnost

Privatnost su mnogi autori definirali kao koncept prava da se bude sam, pravo da se kontroliraju informacije o sebi, a privatnošću se smatra i svojevoljno i trenutačno povlačenje osobe iz društva (Bilan, 2017). Korištenje društvenih mreža poput Facebooka dovodi u opasnost od gubitka privatnosti (Bilan, 2017). Naime, korisnici na društvenim mrežama izlažu informacije o svom privatnom životu dijeleći privatne fotografije, videozapise, ali i osobne podatke. Istraživanje o iskustvima i ponašanjima djece i mladih na društvenoj mreži Facebook i Internetu općenito Hrabrog telefona i Poliklinike za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba (2014) govori da djeca na Facebooku najčešće dijele poveznice na zanimljive članke, spotove i slično (52%), zatim dijele privatne fotografije (43%), značajne događaje ili promjene u svom životu (14%) i

intimne i povjerljive stvari o sebi (1%). Što se tiče vidljivosti profila, 63% djece kaže da im je profil vidljiv samo osobama koje osobno poznaju (Istraživanje o iskustvima i ponašanjima djece na Internetu i na društvenoj mreži Facebook, 2014)

Autor Kušić (2010) smatra da djeca imaju poteškoće u razumijevanju privatnosti na društvenoj mreži i posljedica gubitka te privatnosti. Nadalje, kombinacija impulzivnosti, naivnosti i slabo razvijenih vještina donošenja odluka, djecu čini populacijom koja je najviše izložena riziku, prijevarama, zlostavljanju, ponižavanju, uznemiravanju i neprimjerenim sadržajima (Kušić, 2010).

1.3.3. Elektroničko vršnjačko nasilje

"Elektroničko vršnjačko nasilje (eng. cyberbullying) uključuje različita ponašanja pojedinaca ili grupa koji putem interneta ili mobitela ponavljano komuniciraju na neprijateljski ili agresivan način, s namjerom uzrokovanja štete ili neugode drugima" (Istraživanje o iskustvima i ponašanjima djece na Internetu i na društvenoj mreži Facebook, 2014, str. 4). Ovaj oblik nasilja na Facebooku poprima različite oblike koji nisu jednako rašireni (Istraživanje o iskustvima i ponašanjima djece na Internetu i na društvenoj mreži Facebook, 2014). Rezultati ranije spomenutog istraživanja o iskustvima i ponašanjima djece na internetu i na društvenoj mreži Facebook tvrde kako svako peto dijete (21%) izjavljuje da je nekoliko puta ili često primalo uvredljive poruke ili komentare putem Facebooka (Istraživanje o iskustvima i ponašanjima djece na Internetu i na društvenoj mreži Facebook, 2014). Nadalje, svako deseto dijete (11%) doživjelo je da ih je netko namjerno blokirao ili izbacio iz neke grupe s ciljem da ih izolira, dok je to činilo 13% (Istraživanje o iskustvima i ponašanjima djece na Internetu i na društvenoj mreži Facebook, 2014). Prema autorici Mandarić (2012), adolescenti i mladi upuštaju se u virtualno nasilje jer im je pritom omogućena anonimnost, tj. korištenjem različitih lozinki i lažnih imena omogućuje im se jednostavno skrivanje vlastitog identiteta. Budući da nasilnik djeluje iz "ekranske zaslone", nije u potpunosti svjestan štete koju nanosi drugoj osobi (Mandarić, 2012).

Autorica Kunić i sur. (2017) tvrde da je veliki postotak roditelja upoznat s činjenicom da im se djeca služe društvenim mrežama, no postavlja pitanje jesu li roditelji upoznati sa svime što njihova djeca rade na društvenim mrežama te kojim su opasnostima njihova djeca izložena. Zato što učenici posjeduju Facebook profil prije dozvoljene dobne granice (13 godina), autor Kušić (2010) pretpostavlja da roditelji nisu upoznati s uvjetima korištenja Facebooka. Nadalje, 78% djece iskazuje da u njihovoj obitelji ne postoje pravila o korištenju Facebooka, a 17%

djece kaže da takva pravila postoje i da ih se pridržavaju (Istraživanje o iskustvima i ponašanjima djece na Internetu i na društvenoj mreži Facebook, 2014). S porastom dobi djeca imaju sve manje pravila vezana uz korištenje Facebooka, a djeca u dobi od 15 do 16 godina najugroženija su skupina što se tiče vršnjačkog nasilja (Istraživanje o iskustvima i ponašanjima djece na Internetu i na društvenoj mreži Facebook, 2014).

1.4. Osobe s intelektualnim teškoćama na društvenim mrežama

Internet je važan i za osobe s intelektualnim i razvojnim teškoćama (Lough, Fisher, 2016). Osobe s lakim intelektualnim teškoćama nerijetko imaju vještine potrebne za samostalno pristupanje internetu (Löfgren-Mårtenson, 2008), naročito kako programi postaju pristupačniji, a internet sve isprepleteniji sa svakodnevnim životom (Boyd, Ellison, 2008; Löfgren-Mårtenson, 2008).

Prema autorima Caton i Chapman (2016), podaci o razini korištenja društvenih mreža među osobama s intelektualnim teškoćama se razlikuju. U svome preglednome radu o osobama s intelektualnim teškoćama i društvenim mrežama tvrde da su tri istraživanja pronašla visoke razine pristupa internetu i uporabe u socijalne svrhe: Didden i suradnici (2009), Kydland i suradnici (2012) te Löfgren-Mårtenson (2008) (prema Caton, Chapman, 2016). Navedena istraživanja proturječna su istraživanjima koja su utvrdila nižu razinu uporabe interneta u osoba s invaliditetom u odnosu na osobe bez invaliditeta (Guo i sur., 2005; Fox, 2011; National Telecommunications & Information Administration and Economic & Statistical Administration, 2013; Office for National Statistics, 2013, prema Caton, Chapman, 2016). Ostala istraživanja navedena u preglednom radu također govore u prilog nižoj razini uporabe društvenih mreža kod osoba s intelektualnim teškoćama te o tome da je izgledno da mnoge osobe s intelektualnim teškoćama, naročito one s većim potrebama za podrškom, kroz duži period neće sudjelovati na društvenim mrežama (Caton, Chapman, 2016).

Osobe s intelektualnim teškoćama pozitivno doživljavaju Facebook i koriste ga uglavnom za povezivanje s članovima obitelji i prijateljima, slično kao osobe bez intelektualnih teškoća (Kydland i sur., 2012). Uporaba društvenih mreža može koristiti osobama s intelektualnim teškoćama na razne načine (Caton, Chapman, 2016). Pristup društvenim mrežama omogućava im povećanje učestalosti i kvalitete društvenih interakcija, razvoj smislenih odnosa i smanjenje osjećaja usamljenosti (Chadwick i sur., 2013). Autori McClimens i Gordon (2009) ističu doprinos sudjelovanja na društvenim mrežama za konstruiranje društvenog identiteta.

Društvene mreže igraju snažnu ulogu u poticanju osnaživanja i sudjelovanja pojedinaca i grupa kroz omogućavanje povezivanja, poboljšanje samopoštovanja i omogućavanje internetskih kampanja marginaliziranih skupina kao što su osobe s invaliditetom (Moreno, Kolb, 2012; Bowker, Tuffin, 2002). Mnoge zajednice osoba s intelektualnim teškoćama i za osobe s intelektualnim teškoćama sve više koriste društvene mreže (Caton, Chapman, 2016). No, iako društvene mreže mogu osnažiti osobe s invaliditetom, one za njih mogu predstavljati i izazove koji ponekad vode do negativnih ishoda (Shpigelman, Gill, 2014a). Sudjelovanje na društvenim mrežama zahtijeva nošenje s izazovima digitalne podjele - nejednakostima u pristupu internetu za one kojima nedostaje vještina ili prilika za pristup internetu (Mäkinen, 2006). Gore su navedeni konfliktni podaci o razini korištenja društvenih mreža među osobama s intelektualnim teškoćama, no čak i kada one imaju fizički pristup internetu, *hardware* ili *software* koji su potrebni za pristup internetu mogu biti konfigurirani tako da osobama s invaliditetom ne omogućavaju korištenje (Shpigelman, Gill, 2014b). Dalje, koliko je važna tema sigurnosti kada govorimo o osobama s intelektualnim teškoćama na društvenim mrežama, govori i to da autori Caton i Chapman (2016) u svome preglednome radu navode da se u 8 od 10 znanstvenih radova koje su analizirali raspravljalo o potencijalnim rizicima povezanim s korištenjem društvenih mreža i različitim stavovima prema sigurnosti osoba s intelektualnim teškoćama na društvenim mrežama. Usko povezana s temom sigurnosti je tema podrške osobama s intelektualnim teškoćama pri sudjelovanju na društvenim mrežama.

Budući da će se ovim radom nastojati opisati na koji način učenici s intelektualnim teškoćama doživljavaju društvenu mrežu Facebook u područjima: društveni identitet i odnosi, sigurnost, pristupačnost i podrška, slijedi teorijski prikaz navedenih područja.

1.4.1. Društveni identitet i odnosi

Društveni identitet ili identitet kojeg prikazujemo drugima (Holmes, O'Loughlin, 2014) je osjećaj tko smo temeljen na pripadanju nekoj grupi (Tajfel, Turner, 1986). Tijekom tranzicije iz adolescencije u odraslu dob, mlade osobe se predstavljaju jedni drugima isprobavajući razne aspekte svojih identiteta kroz kontakte s drugima licem u lice (Holmes, O'Loughlin, 2014). No, nedavna istraživanja naglašavaju kako se društveni identitet konstruira i na društvenim mrežama (Barker 2009; Matsuba 2006; Salimkhan i sur. 2010, prema Holmes, O'Loughlin, 2014). Osobe s intelektualnim teškoćama na društvenim mrežama imaju priliku izraziti svoj društveni identitet i izreći mišljenje (Holmes, O'Loughlin, 2014). Na primjer, prema Seale (2007), osobe s Down sindromom koriste profile na društvenim mrežama kako bi progovorile

o svojim životima, osjećajima, željama i potrebama. Društvene mreže osobama s intelektualnim teškoćama omogućuju da se predstave na način na koji žele te u internetskom svijetu pokažu željeni identitet (McClimens, Gordon, 2008).

Nadalje, istraživanja pokazuju da su osobe s intelektualnim teškoćama u visokom riziku za društvenim isključenjem i usamljenosti te često imaju manje društvene mreže koje se sastoje primarno od članova obitelji i stručnjaka (Emerson, McVilly, 2004). Pristup društvenim mrežama može omogućiti osobama s intelektualnim teškoćama da povećaju učestalost i kvalitetu društvenih interakcija, razviju smislene odnose i umanje osjećaj usamljenosti (Chadwick i sur., 2013). Pri stvaranju odnosa, osobe s intelektualnim teškoćama imaju veću slobodu internetski izabrati i održavati prijateljstva; lakše internetski kontaktiraju poznanike nego što to čine u stvarnome životu te bolje mogu isplanirati i smisliti dogovore za druženja s prijateljima (Löfgren-Mårtenson, 2008). Internetski odnosi mogu im dopuniti interakcije stvarnoga života (Holmes, O'Loughlin, 2014) te društvene mreže mogu služiti kao dodatno okruženje za održavanje veza s prijateljima nakon škole ili posla te pružanje i primanje društvene podrške (Shpigelman, Gill, 2014a).

Unatoč podacima koji sugeriraju da internetsko stvaranje i održavanje odnosa može biti korisno i ugodno za osobe s intelektualnim teškoćama, neki radovi otkrivaju da to nije uvijek točno. Tako osobe s teškoćama učenja imaju problema s razumijevanjem riječi *prijatelj* u smislu u kojem je ona korištena na društvenoj mreži Facebook (Holmes, O'Loughlin, 2014).

1.4.2. Sigurnost

Löfgren-Mårtenson (2008) u svome istraživanju iznosi iskustva mladih ljudi s lakim intelektualnim teškoćama u korištenju jedne švedske društvene mreže. Navodi da su, premda su sudionici toga istraživanja u stvarnome životu bili svjesni opasnosti te su poznavali mjere opreza u kontaktu sa strancima, neki od njih spomenuli dogovaranje sastanaka u svojim domovima i iznošenje osobnih informacija na društvenim mrežama (Löfgren-Mårtenson, 2008). Iako na malome uzorku ispitanika, u istraživanju autora Holmes i O'Loughlin (2014) o osobama s teškoćama učenja na društvenim mrežama, pronađeno je da su dvoje od troje sudionika doživjeli virtualno zlostavljanje putem primanja neželjenih poruka, primjedbi o vlastitom izgledu i aktivnostima te neovlaštenom internetskom dijeljenju osobnih podataka. Osobama s intelektualnim teškoćama ponekad članovi obitelji i ljudi koji s njima rade zabranjuju određene stranice (npr. stranice s pornografskim i nasilnim sadržajem) ili ih

nadgledaju prilikom korištenja društvenih mreža i objavljivanja podataka (Löfgren-Mårtenson, 2008). Oni koji brinu o mladim osobama s intelektualnim teškoćama imaju snažan osjećaj odgovornosti koji je često manifestiran kroz različite oblike kontroliranja (Löfgren-Mårtenson, 2008). Stoga se kod osoba koje pružaju podršku može pojaviti sukob interesa kada se podrška samostalnosti osobama s teškoćama sukobi s njihovom roditeljskom ili profesionalnom ulogom (Seale, 2007).

Također, razumijevanje i percepcija rizika osoba s intelektualnim teškoćama razlikuje se od onih skrbnika i stručnjaka. Mlade osobe s intelektualnim teškoćama se uglavnom smatraju sigurnima i iskusnima u korištenju društvenih mreža te vezano uz to imaju mnogo pozitivniji stav nego većina stručnjaka koji s njima rade (Löfgren-Mårtenson, 2008).

1.4.3. Pristupačnost

Prema autoru Chadwick i suradnicima (2013), prepreke pristupu internetu za osobe s intelektualnim teškoćama su: financijske i ekonomske prepreke; društveni stavovi i društveno isključivanje; nedostatak adekvatnih zakona; podrška, edukacijske prepreke i prepreke obuke (npr. stručnost stručnjaka, pružatelja podrške, vrijeme i stavovi) te individualna kognitivna, fizička i senzorna oštećenja. Nadalje, kako je komunikacija na društvenim mrežama temeljena primarno na tekstu, može biti zahtjevna za osobe s intelektualnim teškoćama (Shpigelman, Gill, 2014b). S time povezana je i opasnost od pogrešnog tumačenja ili nesporazuma u komunikaciji temeljenoj na tekstu (Hoffman, Blake, 2003). Izazov za osobe s intelektualnim teškoćama na društvenim mrežama je i registracija računa te prijava korištenjem korisničkog imena i lozinke (Shpigelman, Gill, 2014b). Nakon prijave, potrebno je i razumijevanje koncepta specifične društvene mreže i njene terminologije (Shpigelman, Gill, 2014b).

Chadwick i suradnici (2013) ističu da ICT i internet dizajneri rijetko rade u skladu s "brojnim legislativnim imperativima i društvenim obvezama promoviranja inkluzije i punopravnog građanstva osoba" (UNCRDP, 2006 prema Chadwick i sur., 2013) i načelom univerzalnog dizajna primjenjivog i za osobe s intelektualnim teškoćama: "dizajn proizvoda, okruženja, programa i usluga treba biti koristan svima, u najvećoj mogućoj mjeri, bez potrebe za adaptacijom ili specijaliziranim dizajnom" (UNCRDP, 2006 prema Chadwick i sur.).

1.4.4. Podrška

U istraživanju podrške koju osobe s intelektualnim teškoćama trebaju pri korištenju društvene mreže Flickr³, Kydland i suradnici (2012) otkrili su da im je potrebna podrška pri: prijavi, prenošenju fotografija na internet, komentiranju fotografija i pretraživanju sadržaja. Što se tiče komentiranja fotografija, zahtjevnije od samoga komentiranja bilo im je znati kakve komentare napisati uz fotografije. McClimens i Gordon (2009) također tvrde da osobe s intelektualnim teškoćama imaju teškoća s izražavanjem prilikom pisanja sadržaja na društvenim mrežama te im je potrebna podrška u pismenosti i nekim informacijsko-komunikacijskim vještinama. Prema autoru Kydland i suradnicima (2012), pružena podrška utječe na vještine korištenja društvene mreže: nakon početnog mjerenja u kojemu su osobe s intelektualnim teškoćama izjavljivale da imaju teškoća u uključivanju na Flickr, podrška (rad na samopouzdanju i tehničkim kompetencijama) je rezultirala postupnim samostalnim izražavanjem sudionika te većom uključenosti na društvenoj mreži.

Autorica Seale (2007) također proučava podršku i otkriva da su neke profile osoba s teškoćama učenja na društvenim mrežama pisale druge osobe što ukazuje na to da su im roditelji ili prijatelji pomagali s pisanjem. Ona tvrdi kako motivacija za podrškom, razina i tip podrške pri korištenju društvenih mreža osobama s intelektualnim teškoćama variraju, od intenzivnog jedan-na-jedan vođenja do protektivne medijacije te kolaborativnog partnerstva. Kao što je već spomenuto, kada članovi obitelji i/ili profesionalci pružaju podršku osobama s intelektualnim teškoćama u pristupanju i objavljivanju informacija može doći do sukoba interesa i "stečenih prava". Jedan od razloga zašto se može pojaviti konflikt je kada oni koji pružaju podršku osobama s teškoćama pri aktivnostima objavljivanja počnu osjećati da se osobe dovode u rizik od neželjene pažnje ili predrasuda jer preglasno progovaraju o ugnjetavanju (Seale, 2007). Seale (2007) smatra da to može biti problem jer mjera u kojoj će osobe s intelektualnim teškoćama koristiti društvene mreže kao sredstvo progovaranja o ugnjetavanju bit će vjerojatno utjecana stupnjem podrške koju imaju u korištenju društvenih mreža.

---

³ Društvena mreža koja primarno služi za objavljivanje fotografija i videozapisa.

2. PROBLEM

Društvene mreže sve više privlače pažnju akademske zajednice zaintrigirane njihovim mogućnostima i dosegima. No, iz pregleda literature vidljivo je da je malen broj stranih istraživanja posvećen temi mladih osoba s intelektualnim teškoćama na društvenim mrežama. Što se tiče Republike Hrvatske, nije provedeno nijedno istraživanje na navedenu temu. Kako bi se pronašli učinkoviti načini rada s učenicima na društvenim mrežama te im se osigurala kvalitetna podrška, važno je poznavati njihova iskustva s korištenjem društvenih mreža. Stoga se ovim istraživanjem htjelo uvažiti perspektivu učenika s intelektualnim teškoćama o društvenoj mreži Facebook.

3. CILJ

Cilj ovog istraživanja je opisati na koji način učenici s intelektualnim teškoćama doživljavaju društvenu mrežu Facebook u sljedećim područjima:

1. Društveni identitet i odnosi,
2. Sigurnost,
3. Pristupačnost i
4. Podrška.

4. ISTRAŽIVAČKA PITANJA

Sukladno cilju istraživanja, postavljena su sljedeća istraživačka pitanja:

1. Što društvena mreža Facebook znači za društveni identitet i odnose učenika s intelektualnim teškoćama?
2. Što učenici s intelektualnim teškoćama promišljaju o sigurnosti na društvenoj mreži Facebook?
3. Kakvo je iskustvo učenika s intelektualnim teškoćama s pristupačnosti društvene mreže Facebook?
4. Na koji način učenici s intelektualnim teškoćama poimaju podršku pri korištenju društvene mreže Facebook?

5. METODA

U ovom je istraživanju korišten kvalitativni pristup prikupljanja podataka, odnosno metoda intervjua, budući da se htjelo detaljnije istražiti iskustva učenika s intelektualnim teškoćama koji koriste društvenu mrežu Facebook. Metodom intervjua omogućeno je prikupljanje podataka o raznim aspektima korištenja društvene mreže Facebook kod učenika s intelektualnim teškoćama koji drugim metodama ne bi mogli biti detaljnije obrađeni.

5.1. Sudionici

Sudionici ovoga istraživanja su 6-ero učenika s intelektualnim teškoćama koji pohađaju treći razred trogodišnje strukovne škole u Zagrebu (tri učenice i trojica učenika). Uzorak je namjeran. Tehnika namjernog uzorkovanja pristup je odabiru sudionika u kojem smo koristili strategiju odabira po kriteriju koji osigurava veću homogenost ili bolju informiranost sudionika o temi razgovora (Miles, Huberman, 1994). Kriterij za odabir sudionika u ovome istraživanju bio je da su ispitanici učenici s lakim intelektualnim teškoćama koji koriste društvenu mrežu Facebook.

5.2. Intervju

Kao tehnika prikupljanja podataka koristio se polustrukturirani intervju. Polustrukturirani intervju tehnika je prikupljanja podataka u okviru koje istraživač ima unaprijed pripremljen podsjetnik za intervju, koji sadrži teme i okvirna pitanja, ali slijedi logiku razgovora i slobodu sudionika istraživanja u odgovaranju te ostavlja mogućnost da se otvore neke nove teme koje su važne sudioniku (Tkalac Verčić i sur., 2010). Intervju koji se provodio s učenicima s intelektualnim teškoćama sadržavao je pitanja strukturirana kao građa jednostavna za čitanje i razumijevanje. Građa jednostavna za čitanje i razumijevanje (eng. easy-to-read) pretpostavlja adaptaciju teksta na način da su jezične strukture jednostavne, a jezična značenja jasna.

Polustrukturirani intervju sadržavao je 60 pitanja s potpitanjima. Za potrebe ovog istraživanja oblikovana su pitanja za intervju prema područjima: društveni identitet i odnosi, pristupačnost, sigurnost i podrška. U nastavku je dan pregled i opis područja obuhvaćenih intervjuom:

Društveni identitet i odnosi

Na početku intervjua učenici su upitani o tome što najčešće rade na Facebooku, objavljuju li objave na Facebooku i kakve objave objavljuju. Pitalo ih se i jesu li članovi nekih Facebook

grupa. Nadalje, pitanja u ovome dijelu odnosila su se na osobe s kojima se najviše druže na Facebooku te broj njihovih Facebook prijatelja.

Sigurnost

U ovome dijelu intervjua učenike se pitalo jesu li bili žrtve i/ili počinitelji nasilja na Facebooku, o kakvoj se vrsti nasilja radilo, vidljivosti njihovog Facebook profila drugim korisnicima Facebooka te interesu roditelja prema onome što učenici rade kada su na Facebooku.

Pristupačnost

Pitanja u ovome području odnosila su se na postojanje teškoća pri kreiranju Facebook računa, pomoći pri kreiranju Facebook računa i korištenju Facebooka. Također, učenici su upitani koje su im aktivnosti najlakše, a koje najteže na Facebooku te što bi na Facebooku promijenili.

Podrška

U zadnjem dijelu intervjua učenici su upitani od koga najradije traže pomoć kad naiđu na teškoće pri korištenju Facebooka, jesu li slušali predavanja o pravilnom korištenju Facebooka te osjećaju li se sigurno na Facebooku. Učenike se pitalo i žele li i što još znati o Facebooku.

5.3. Postupak

Provedeno istraživanje u svojoj fazi planiranja, provedbe i prikazivanje rezultata slijedi načela Etičkog kodeksa Odbora za etiku u znanosti i visokom obrazovanju (Etički kodeks Odbora za etiku u znanosti i visokom obrazovanju, 2006). Najprije je zatraženo i dobiveno odobrenje ustanove u kojoj je istraživanje provedeno, odnosno srednje škole. Zatim se od roditelja, tj. skrbnika tražio pristanak za provedbu istraživanja s njihovom djecom. Roditelji su bili obaviješteni o cilju i postupku istraživanja, da istraživanje neće ni na koji način naštetiti njihovoj djeci te će podaci dobiveni istraživanjem biti povjerljivi. Pristanak je tražen na roditeljskom sastanku za učenike trećeg razreda spomenute škole, a šestero roditelja pristalo je na istraživanje. Roditeljima i djeci dane su upute opisane u Sporazumu istraživača i sudionika istraživanja.

Nakon što su roditelji pristali na istraživanje, kontaktirane su stručne suradnice škole radi dogovora termina održavanja intervjua. Prije samog intervjua učenicima su dane detaljne upute i razjašnjene sve nejasnoće. Objašnjena im je svrha i način provođenja intervjua. Rečeno im je da je sudjelovanje u istraživanju dobrovoljno i da u bilo kojem trenutku i bez ikakvih posljedica,

moгу odustati. Nadalje, učenicima je rečeno da ne moraju odgovoriti na pitanja na koja ne žele te da smiju zatražiti pauzu tijekom intervjua. Također, uputilo ih se da će razgovor biti sniman diktafonom radi kasnije jednostavnije obrade podataka, a pristup audio snimkama imat će samo istraživačica. Nakon toga sudionici su pročitali Sporazum istraživača i sudionika istraživanja te ga potpisali. Sporazum istraživača i sudionika istraživanja, kao i sva pitanja tijekom intervjua bili su prilagođeni prema načelima građe lagane za čitanje i razumijevanje. Intervjui su provedeni individualno tijekom prosinca 2018. godine. Učenici su odgovarali na sva pitanja, a ako bi određeno pitanje kod učenika izazvalo veći intenzitet emocija ili nelagodu, istraživačica bi pružila podršku. Četiri intervjua provedena su u prostorima škole koju učenici pohađaju, u prostoriji u kojoj je osigurana tišina i mir. Dva su intervjua provedena također u mirnoj prostoriji kuće u kojoj dvoje sudionika žive. Intervjui u školi održali su se u tri susreta u podnevnim satima, a dva intervjua održana u kući odvila su se u jednom susretu u večernjim satima. Prosječno vrijeme održavanja intervjua bilo je 23,5 minuta. Nakon gašenja diktafona, nastavio se neformalni razgovor. Kod učenika je tijekom intervjua i neformalnog razgovora primijećena suradljivost, opuštenost i otvorenost.

5.4. Obrada podataka

Za obradu podataka ovoga istraživanja korištena je tematska analiza sadržaja koja se koristi za prepoznavanje, analiziranje i izvještavanje tema unutar skupa podataka. Za razliku od drugih kvalitativnih metoda, kod tematske analize su ključne teme za koje želimo dobiti odgovore unaprijed definirane. Iako odražava originalna opažanja i refleksije sudionika, prikupljanje podataka je strukturiranije nego što je to tipično za kvalitativna istraživanja, a analiza podatka je jednostavnija (Lacey, Luff, 2007; Ajduković, Urbanc, 2010). Unutar tematske analize korištena je realistička metoda (Braun, Clarke, 2006) koja predstavlja iskustva, značenja i doživljaje stvarnosti sudionika. Također, koristio se pristup teoretske tematske analize (Braun, Clarke, 2006), odnosno dolaženje do rezultata "odozgo prema dolje" (polazi se od teorijskih pretpostavki prema podacima). Ovisno o razini na kojoj će teme biti prepoznate korištena je semantička analiza (Braun, Clarke, 2006). Semantička razina tema znači da se ne traže značenja izvan onoga što su sudionici rekli pokušavajući tako razumjeti što ljudi govore, što predstavlja njihovo mišljenje, kako ga oni objašnjavaju i što temeljem njega proizlazi. Nadalje, tematska analiza uključuje nekoliko koraka (Braun, Clarke, 2006). Prvi korak je detaljno čitanje svih transkripata za vrijeme kojih se bilježe ideje i podatci o pojedinim temama koje se okvirno postavljaju prema istraživačkim pitanjima. Drugi korak je stvaranje kodova tako da se pojedinim mislima i dijelovima odgovora sudionika dodjeljuje određeni kod. Treći korak se

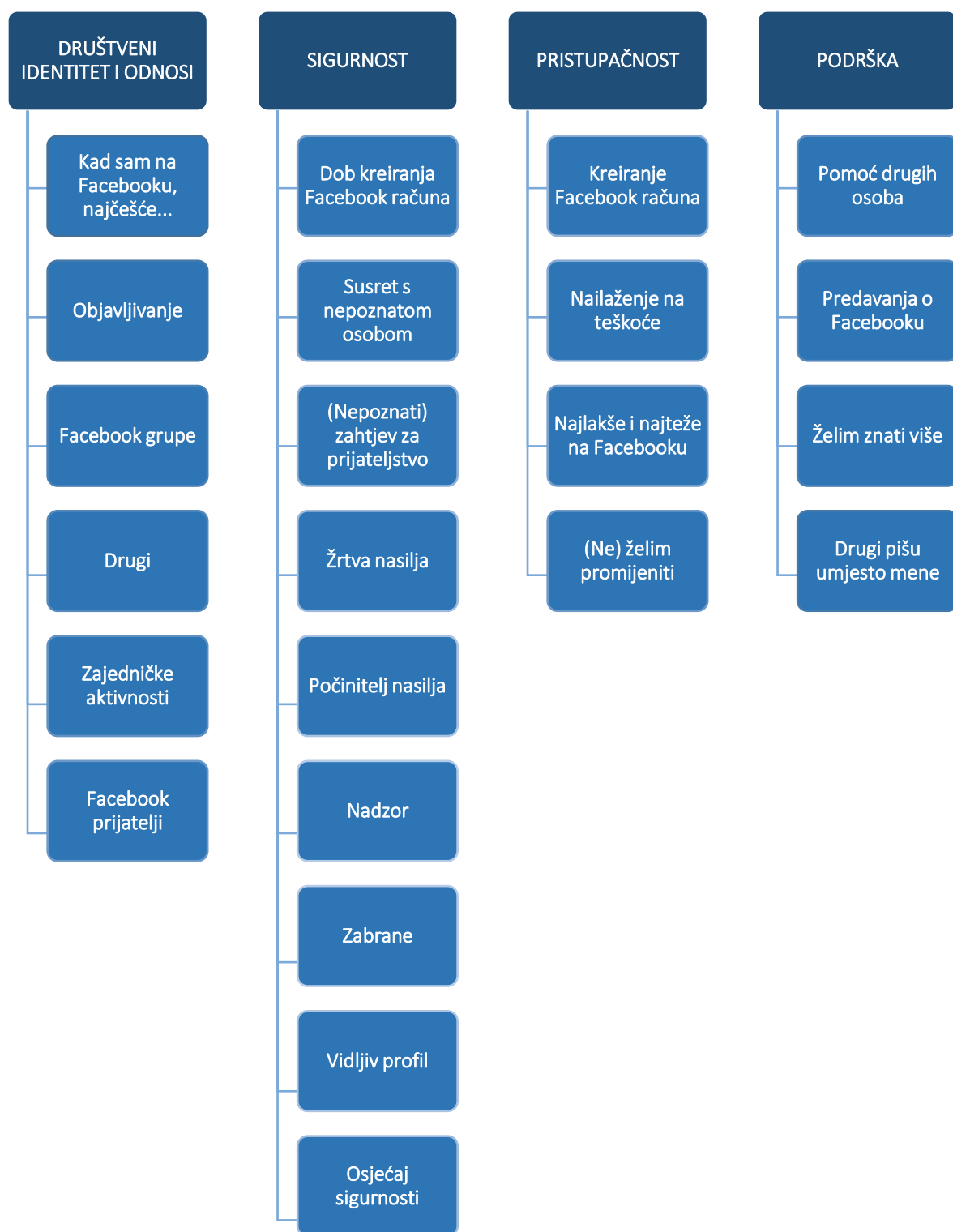
odnosi na sažimanje kodova tako da se pojedine kodove raspoređuje po temama. Četvrti korak uključuje razmatranje izdvojenih tema, a peti korak imenovanje izdvojenih tema.

Svih pet koraka slijedeno je u ovom radu, a svaka tema dobila je naziv koji opisuje sadržaj i kodove koji se u njoj nalaze. Izdvojeno je 23 tematske cjeline koje opisuju iskustva učenika s intelektualnim teškoćama s društvenom mrežom Facebook. Glavne teme, podteme i kodovi generirani su u skladu s postavljenim istraživačkim pitanjima.

6. REZULTATI

Tematskom analizom odgovora učenika identificirane su 23 tematske cjeline koje odražavaju iskustva učenika u pogledu korištenja Facebooka. Dobivene podteme raspoređene su u četiri glavne teme: a) Društveni identitet i odnosi, b) Sigurnost, c) Pristupačnost i d) Podrška. Tema Društveni identitet i odnosi sadrži šest podtema imenovanih: *Kad sam na Facebooku, najčešće...*, *Objavljivanje*, *Facebook grupe*, *Drugi*, *Zajedničke aktivnosti* i *Facebook prijatelji*. Tema Sigurnost sadrži devet podtema nazvanih: *Dob kreiranja Facebook računa*, *Susret s nepoznatom osobom*, *(Nepoznati) zahtjev za prijateljstvo*, *Žrtva nasilja*, *Počinitelj nasilja*, *Nadzor*, *Zabrane*, *Vidljiv profil* i *Osjećaj sigurnosti*. Tema Pristupačnost se sastoji od četiri teme koje su nazvane: *Kreiranje Facebook računa*, *Nailaženje na teškoće*, *Najlakše i najteže na Facebooku* i *Želja za promjenom*. Naposljetku, tema Podrška sadrži četiri podteme koje se nazivaju: *Pomoć drugih osoba*, *Predavanja o Facebooku*, *Želim znati više* i *Drugi pišu umjesto mene*. Struktura podataka prikupljenih u istraživanju vidljiva je na Slici 1.

Slika 1 Prikaz strukture podataka prikupljenih istraživanjem prema glavnim temama i podtemama

6.1. Društveni identitet i odnosi

Prvi dio rezultata obuhvaća teme koje se odnose na korištenje društvene mreže Facebook kod učenika s intelektualnim teškoćama radi izražavanja društvenog identiteta i ostvarivanja odnosa s drugima. Nazivi tema su: *Kad sam na Facebooku, najčešće...*, *Objavljivanje, Facebook grupe, Drugi, Zajedničke aktivnosti i Facebook prijatelji*.

Podtema 1: *Kad sam na Facebooku, najčešće...*

Na početku intervjuja učenici su upitani što najčešće rade kada su na Facebooku. Najčešći odgovor (4 od 6) bio je da se dopisuju, potom su odgovarali (3 od 6) da gledaju fotografije te je dvoje učenika reklo da najčešće *lajka* na Facebooku. Neki od odgovora učenika su:

Pričam sa prijateljima, gledam slike, i tak. (Sudionik 1)

Najviše na Facebooku čitam kad neko prijavljuje sliku, dopisivam se... i to. (Sudionik 2)

Kada sam na Facebooku najviše gledam fotografije, pa lajkam kad mi se nešto sviđa, pa nekad znam komentirati i tako. (Sudionik 3)

Podtema 2: *Objavljivanje*

Što se tiče objavljivanja sadržaja, svi učenici objavljuju fotografije, a samo jedna učenica objavljuje Facebook statuse. Učenici objavljuju fotografije sebe, prijatelja, kućnih ljubimaca, obitelji, fotografije s putovanja te fotografije s natpisima. Primjeri njihovih odgovora su:

Pa na tim slikama bude stadion, kako ja trčim, natječem se... Zna bit slika s medaljom kad osvojim. I kako, znači, sam pobijedio. Znači, kako razgledavam i rivu kad sam na putovanju. Na primjer, iz Splita imam jednu medalju, iz Pule, to je isto na Facebooku. (...) Uglavnom sve što je primjereno i ono što je dozvoljeno da se objavljuje na Facebookovu stranicu. (Sudionik 3)

Pa pristojne slike. Sa obitelji ili sam ja sama na njima i to je to. (Sudionica 1)

Učenici su također upitani objavljuju li Facebook statuse kad im se u stvarnome životu dogodi nešto negativno (npr. progovaranje o nepravdi ili stigmatizaciji). Petero učenika reklo je da to nikada nije učinilo, dok je jedna učenica izjavila da se jednom požalila prijatelju o situaciji koju je doživjela, na što je on njenu poruku bez njenog znanja proslijedio drugima koji su ju zbog te poruke potom ismijali. Učenica je izjavila sljedeće:

Jedanput jesam i onda nisam jer se zlo desilo, radi toga. (Sudionica 2)

Podtema 3: Facebook grupe

Petero učenika bili su ili su još uvijek članovi određenih Facebook grupa. Facebook grupe u kojima se nalaze služe za održavanje kontakta s učenicima iz osnovne škole, udomljavanje kućnih ljubimaca, praćenje misnih čitanja i dogovaranje nogometnih utakmica. Neki od odgovora učenika su:

Imao sam grupu kaj smo se mi dečki dogovarali kad ćemo igrati nogomet i to, ali smo tu grupu ukinuli. (Sudionik 2)

Jesam u dvije grupe. To su misna čitanja, to je uglavnom sveta grupa. Tu me tata dodo kao člana i to je to. (Sudionica 1)

Učenici tvrde kako im pripadanje tim grupama nije važno u životu. Dapače, jedna učenica izjavila je kako joj predstavlja problem kada se u grupi dopisuje s više osoba istovremeno razumjeti tko je što rekao i kome što odgovoriti. Njen odgovor bio je sljedeći:

Da, puno poruka i onda zavisi kome si šta reko. I kome si htio reći. Nas ima milijun i više u grupi i kaj ja znam kome si htio reći. (Sudionica 3)

Podtema 4: Drugi

Kada su učenici navodili s kime najviše komuniciraju na Facebooku, najčešći odgovor bio je s prijateljima (5 od 6), a jedna učenica tvrdi da najviše komunicira s dečkom. Osim s prijateljima, dvije učenice navele su da održavaju odnos preko Facebooka s članovima rodbine. Učenike se također upitalo pohađaju li prijatelji koje kontaktiraju istu školu kao i oni ili se dopisuju s prijateljima koje znaju s nekog drugog mjesta. Svi učenici su rekli da podjednako kontaktiraju prijatelje iz škole i prijatelje koje poznaju npr. iz kvarta ili osnovne škole. Jedan učenik ovako je odgovorio:

Pa ima ih iz škole i ima ih koje znam ja od dalje. (Sudionik 2)

Samo jedan od učenika naveo je da je preko Facebooka upoznao novu osobu, a to je njegova sadašnja prijateljica iz razreda s kojom se dopisivao preko Facebooka prije nego je krenuo u školu.

Ona je meni poslala poruku prvo, onda sam ja njoj. Ja sam pitala: "Kak se ti zoveš? U koju školu ideš?" (...) Onda sam ja njoj odgovorio da idem u ... i tako smo zajedno se počeli družiti prije nego što sam došao u školu i tako već od prve godine. (Sudionik 3)

Naposljetku, dvoje učenika izjavilo je da im Facebook služi i za održavanje odnosa s osobama koje im ne žive blizu.

Podtema 5: *Zajedničke aktivnosti*

Učenici su zatim navodili zajedničke aktivnosti s drugima na Facebooku. Najčešće su navodili da se dopisuju (4 od 6), komentiraju prijateljima objave (3 od 6) i igraju Facebook igre (2 od 6). Usto, neki učenici su govorili kako s prijateljima razmjenjuju poveznice na pjesme, pričaju putem videopoziva i međusobno si *lajkaju* objave. Učenici su ovako odgovarali:

Pa uz dopisivanje, možemo, mi si komentiramo. Ja komentiram njemu, on komentira meni. (Sudionik 3)

Igramo Čovječe, ne ljuti se. (Sudionik 2)

Dopisivanje, komentiranje, zavisi. Pričamo o nekoj temi pa nešto prebacimo sad... (Sudionica 3)

Nadalje, učenici su govorili o čemu se dopisuju s drugima. Dvoje učenika reklo je da im je tema razgovora škola, a dvoje je reklo da se dopisuju o tome što rade u slobodno vrijeme. Učenica koja se najčešće dopisuje s dečkom odgovorila je da su im najčešća tema razgovora *proste stvari*. Ovo su neki od njihovih odgovora:

Pa znači pričamo kako nam je u školi, kako je on, što radi u slobodno vrijeme, čime se on bavi. (...) Kako napreduju, kako uglavnom napreduje... I kako mu idu gradivo, na, na to mislim, kako mu napreduje znanje. Pomažemo jedan drugome, šaljemo gradivo i tako. (Sudionik 3)

Pa pitam nešto vezano za školu, kad je priredba, kad i šta pišemo test iz koje lekcije i ostalo. (Sudionica 1)

Pitam ga svaki dan: "Kako si, šta radiš... ono... šta ima novoga kod tebe?" Da vidim šta ćeš napisat... "Ideš negdje, ne ideš negdje." (Sudionica 3)

Petero učenika navelo je da se s prijateljima preko Facebooka dogovaraju za druženja (npr. nogometne utakmice, večernje izlaske ili druženja u kafićima).

Pa, dopisivamo se di ćemo se najti, kam ćemo iti, na kavu i... (Sudionik 2)

Podtema 6: *Facebook prijatelji*

Na pitanje o broju Facebook prijatelja, odgovori učenika su razni:

Ne znam, nekih osamsto, devesto, tak negdje... (Sudionik 1)

Otprilike... pet. (Sudionik 3)

Pa... Imam ih... Negdje oko dvjesto. (Sudionica 2)

Tri tisuće bi ih bilo. (Sudionik 2)

Ne znam, sto četrdest sedam. (Sudionica 1)

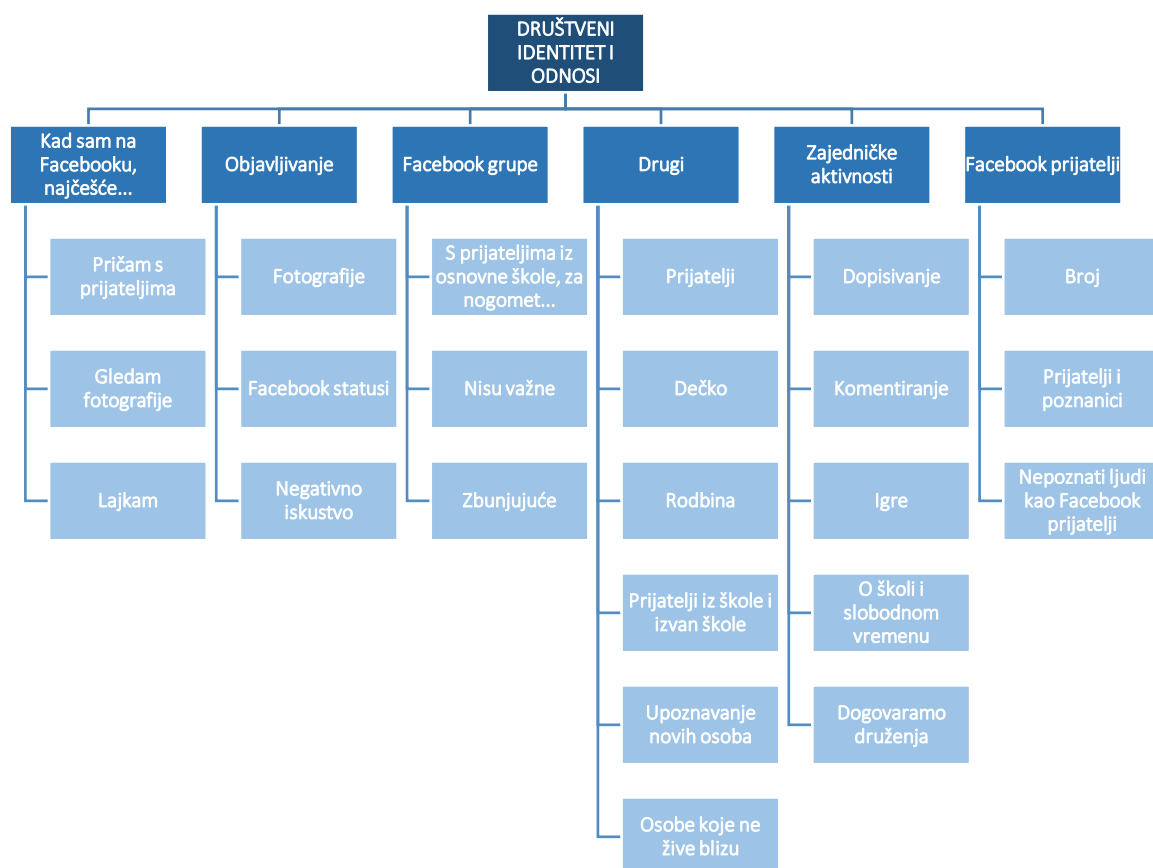
Pu... puno. (Smijeh.) Preko milijon valjda. (Sudionica 3)

Učenici su zatim navodili jesu li im Facebook prijatelji samo prijatelji iz stvarnoga života ili na Facebooku za prijatelje imaju i osobe koji su im u stvarnome životu poznanici. Petero učenika reklo je da na Facebooku za prijatelje ima i prijatelje i poznanike iz stvarnoga života, dok je jedna učenica rekla da su joj Facebook prijatelji samo osobe s kojima se inače druži. Jedan od njihovih odgovora je sljedeći:

Pa to su uglavnom ljudi koje ja i poznajem, koje pozna i moja obitelj. S kojima se mi i družimo, ovako kod kuće dođu. To su uglavnom mamine sestre ili su to tatine sestre ili su to moji prijatelji koje oni i poznaju i eto. (Sudionica 1)

Zatim su učenici odgovarali na pitanje imaju li za Facebook prijatelje osobe koje ne poznaju. Dvoje učenika reklo je da ima, a ostalih četvero reklo je da nema nepoznatih ljudi na popisu svojih Facebook prijatelja.

Slika 2 Prikaz strukture podataka u temi Društveni identitet i odnosi

6.2. Sigurnost

Drugi dio rezultata uključuje teme vezane uz sigurnost na Facebooku učenika s intelektualnim teškoćama. Popis tema je sljedeći: *Dob kreiranja Facebook računa, Susret s nepoznatom osobom, (Nepoznati) zahtjev za prijateljstvo, Žrtva nasilja, Počinitelj nasilja, Nadzor, Zabrane, Vidljiv profil i Osjećaj sigurnosti.*

Podtema 1: *Dob kreiranja Facebook računa*

Učenici su navodili koliko su godina imali kada su kreirali Facebook račun. Broj godina koje su imali: 10 godina, 17 godina, 12 godina, 15 godina, 9 godina i 11 godina.

Podtema 2: *Susret s nepoznatom osobom*

Svi su učenici u intervjuu rekli da se nikad nisu našli uživo s nekim koga su upoznali preko Facebooka. Primjer takvoga odgovora je sljedeći:

Ne, nikada neću... Ne. (...) Jer ne znam kakva je to osoba i kaj bi napravio kad bi se nalazili. (Sudionik 2)

Podtema 3: *(Nepoznati) zahtjev za prijateljstvo*

Troje učenika kaže da su znali prihvatiti zahtjev za prijateljstvo od nepoznatih osoba, dok je troje njih reklo da to nikada nije učinilo. Primjer odgovora na ovo pitanje je:

Da, jesam. Od par njih... ljudi, ali sam ih... drugi dan mam maknuo. Izbriso. Je prve prihvaćam i onda idem po popisu gledam koga ne poznajam, onda brišem. (Sudionik 2)

S druge strane, jedan je učenik poslao zahtjev za prijateljstvo osobama koje ne pozna, dok ostali učenici to nikada nisu učinili.

Ma jesam. (...) Pa ima ih, glumice ove kaj glumiju na televizoru. (...) Jesu, prihvatili su me. (Sudionik 2)

Jedna učenica navodi kako nikada ne prihvaća zahtjev za prijateljstvo ukoliko ona i njena obitelj ne poznaju osobu koja joj šalje zahtjev:

Pa nemam. Znači, moji roditelji znaju da ja apsolutno ne dodajem nikakvu nepoznatu osobu. Ako moji roditelji ne poznaju tu osobu, ne poznaju niti moji brat niti sestra, niti nitko je ne poznaje – blokiranje i gotovo. (...) Ja njima kažem: "Jel ti poznaješ tu i tu osobu?". Ako je ne poznaješ, blokiranje. (Sudionica 1)

Podtema 4: *Žrtva nasilja*

Petero učenika nikada nije doživjelo da bude izbačeno iz Facebook grupe, dok jedna učenica navodi da su ju nekoliko puta izbacili iz raznih Facebook grupa. Učenica ovako navodi:

Jesam i to više puta. (...) Nešto su se počeli svađati i onda su mene okrivili i onda su... me izbacili iz grupe. (...) A nisam ništa napravila loše. (Sudionica 2)

Nadalje, trojica učenika navode da nikada nisu primili poruku niti komentar neprimjerenog sadržaja (npr. poruke vrijeđanja, prijetnji i ismijavanja). Tri učenice, pak, priznaju da su znale dobiti poruke neprimjerenog sadržaja. Jedna učenica navodi kako je bila dodana u Facebook grupu u kojoj je zatim doživjela vrijeđanje od strane rođakinje. Učenica je navela:

Pa dodala me jedna osoba iz moje rodbine u neku grupu gdje ja tu nikog ne poznajem. Govorila je sve i svašta. (...) Loše stvari o meni koje se apsolutno nikome ne bi niti jednoj osobi svidjele. (...) Pa, recimo, tipa: "Glupa si, joj retardirana si, onakva si, ovakva si." Ne znam, tipa tako. (...) Ja njoj... Ja sam samo rekla: "Pogledaj prema sebi kakva si ti osoba pa ćeš vidit." I eto. Znači, apsolutno to sam samo govorila. I ja sam tu osobu blokirala i to je to. (...) Pa to je odmah isti dan prekinuto, gotovo je to. To nije niti trajalo duži period uopće. (Sudionica 1)

Druga učenica priča kako je od bivšeg dečka primila poruku neprimjerenog sadržaja:

Znao je to prijatelj... Jedanput znao je dečko napisat tu poruku. Ja kažem: "Dobro. O.K." Ja sam rekla: "Treat ćeš ti mene nešto." (...) "Ako to misliš o meni, onda ćeš mi treat nešto, a ja tebi neću onda odgovarat." (Sudionica 3)

Treća učenica također navodi kako je primala neprimjerene poruke od bivšeg dečka. Navodi i kako se samoozlijeđivala nakon jedne takve poruke. Njezin odgovor bio je sljedeći:

Na primjer, moj bivši dečko... me ružnim stvarima prozvao. (Tišina.) On je reko: "Ja više s tobom ne mogu bit u vezi. Droljo jedna." I "kr", ono prosto. "Droljo jedna. Droljo, droljo, droljo." Stalno je išo. Ja sam vikala: "Ja ti za ništ nisam kriva. Ja tebe uopće ne varam." On je reko: "Mi prekidamo." Ja sam rekla: "Nemoj prekinut sa mnom". On je reko: "Droljo, makni se od mene." I onda sam se ja počela plakat i onda sam se tu po nozi izrezala. Od bola. I onda barem cijeli tjedan baš sam slabo jela radi njega i sve. Jer nisam mogla preboljet. I onda sam ga nakon svega toga morala i blokirat i poruke izbrisati i onda nisam ga mogla nit prebolit i onda sam se po nozi porezala, po žili. (Sudionica 3)

Nadalje, svi učenici navode kako nikada nitko nije javno objavljivao neprimjerene riječi i neistine o njima. Učenica navodi kako bi u tom slučaju blokirala tu osobu na Facebooku ili pokušala s njom razgovarati:

I da je objavljivao o men ružne stvari, sigurno bi tu osobu blokirala ili bi pok'šala s tom osobom razgovarat. Al nije mi se to još nikad dogodilo da mi osoba sad piše neke ružne stvari. (Sudionica 1)

Što se tiče prijava drugih osoba na Facebook račun učenika, petero učenika navodi da se nitko nikada nije prijavio na njihov Facebook račun bez njihovog znanja, a jedna učenica kaže kako joj je to neprestano činio bivši dečko, budući da je imao njeno korisničko ime i lozinku. Troje učenika doživjelo je da je netko otvorio lažni Facebook profil pod njihovim imenom i prezimenom. Neki od njihovih odgovora bili su:

Pa to mi se jednom dogodilo pa sam pozvo mamu pa smo otišli... Pa smo otišli onda do njih, otišli smo na policiju... I tako. Mislim, da riješimo to jer neko, ne znam... I tu je neka nepoznata osoba, ja ne znam... šta... ko je. (...) Da. Znači, napravljen profil, a uopće to nisam ja i stavio... Znači, stavio je lažni profil. Znači, krivotvorio je profil. Moj profil je kako sam ja na stadionu i trčim. A neko je napravio, ne znam, nešto drugo. (Sudionik 3)

Ima jedan profil. To je lažni profil. To nisam ja. Kao moja je slika, al to nije. Ja sam taj makela. Mislim, profil, ja sam ga makela. (...) Ne znam ko je to napravio. Ali ima neki profil.... Ono na Facebooku isto moja slika. (...) Da, samo krivi datum rođenja. Kao, da sam rođena, ne znam ni ja devedeset i neke godine. Onda, ja sam to profil, mislim da sam ga uklonila. Nemam ga više. (Sudionica 1)

Podtema 5: Počinitelj nasilja

S druge strane, učenici su odgovarali na pitanja vezana uz njih kao počinitelje nasilja na Facebooku. Svi su učenici rekli da nisu nikada objavljivali ružne stvari ili laži o drugima te da nikada nisu otvorili lažni profil na Facebooku. Nadalje, petero učenika navelo je da nikada nisu poslali poruku neprimjerenog sadržaja ili objavili neprimjereni komentar o drugima na Facebooku. Jedna učenica priznala je da je sestri više puta poslala poruku neprimjerenog sadržaja putem Facebooka. Također, jedna učenica rekla je kako se znala prijaviti na Facebook račun bivšeg dečka kako bi mu se osvetila jer je on njoj činio isto. Učenica navodi:

Zna mi to smetat kad mi neko upadne u fejs. Bez dopuštenja. (...) Da, i onda piše prijateljima poruke i onda ispadne ko da ja pišem. A uopće ne pišem. (...) A to je... moj bivši non-stop radio.

Svaku sekundu kad nisam bila na fejsu. Prekopavo. Tak sam i ja njemu isto. "Sad ćeš ti dobit isto." (...) Ako si mi dao lozinku, onda sam zapamtila i... dolazim ti u poruke s kim se dopisuje i onda sam napisala osobi poruku. (...) Njegovoj rodbini. (Sudionica 3)

Podtema 6: Nadzor

Jedan je učenik rekao da mu majka gleda što radi dok je na Facebooku, a ostali su rekli da ih roditelji nikada ne nadgledaju dok su na Facebooku. Neki od njihovih odgovora su sljedeći:

Nema šanse. U moj Facebook niti mama, niti tata ne gledaju, niko. (...) Niti brat. Brat ima svog, ja imam svog. I svako radi na svom. (...) Ne, ne. Pa, sad jer... sam dosta veliki da znam kaj radim. (Sudionik 2)

Pa nikog od njih ne zanima šta radim. Ako znaju da se dopisujem s prijateljem, zašto bi me pregledavo svaku sekundu. (Sudionica 3)

Troje učenika tvrdi da razgovaraju s roditeljima o onome što rade na Facebooku, a troje učenika kaže da ne razgovaraju s roditeljima o tome što rade na Facebooku. Primjeri njihovih odgovora su sljedeći:

Da. Puno razgovaram. (...) Znači, što smijem, što ne smijem. Što radim, što ne radim i tako. (...) Pa ona me prekontrolira, nekad me zna pitati. I tako. Pa joj ja kažem točno iskreno šta ja radim. (Sudionik 3)

Da. Već me jučer pitala opet šta radim. Pokazala sam joj i tako. (Sudionica 2)

Jedna učenica navodi kako joj sestra i otac također imaju Facebook te tako mogu vidjeti što ona na Facebooku radi:

Obično sestra ima Facebook, pa onda ona gleda moj profil i to je to. (...) Da, piše moje ime, onda gleda šta ja radim i to je to. (...) Pa i tata mi ima Facebook, tako da zna šta ja radim, koga označim na fotografiji. Šta ja objavim tako da eto. (Sudionica 1)

Podtema 7: Zabrane

Nikome od učenika nitko nikad nije zabranio da ide na Facebook niti posjećuje određene Facebook stranice. Jedino je jednu učenicu sestra savjetovala da ne posjećuje neke Facebook stranice. Neki od odgovora učenika su:

Pa... to mi nikad još niko nije rekao niti me natjerao. Ja uglavnom samo od poznatih stranica i gledam i tamo gdje smijem. Znači, oni su meni dozvolili da ja ulazim u njihov profil. Jel znaju kakav sam, da sam dobar. (Sudionik 3)

Pa dakle, to mi je sestra čak zabranila. Dakle, rekla je: "Tko zna tko se krije iza te stranice, iza te javne osobe. Otkud znaš da je tu pravi profil. Ne znaš ni tko stoji, ne znaš. Jedno je slika, a drugo je kad ti znaš, ne znam, tu osobu uživo. Znaš kak izgleda, sve znaš. A uostalom, to mogu bit svakakvi ljudi na toj stranici." (Sudionica 1)

Podtema 8: Vidljiv profil

Četvero učenika navodi da njihov Facebook profil mogu vidjeti i ljudi koji im nisu prijatelji na Facebooku, a četvero učenika isto tako tvrdi da zna spriječiti da njihov profil vide i ljudi koji im na Facebooku nisu prijatelji. No, prema njihovim pokušajima da objasne kako se to radi, primjetno je da im nije posve jasno kako na Facebookovim postavkama učiniti da im profil vide samo Facebook prijatelji. Neki su učenici naveli sljedeće:

Dam im svoje ime i prezime, svojim poznatim ljudima i onda samo oni mogu vidjeti moj profil, a ovima koji me ne poznaju, njima ne dam. Imate na postavkama, mislim da kliknete: "Ne želim da mi drugi vide moj nepoznati sadržaj." Tak nešto, ne znam sad to. (...) Znači, ne mogu doć u njegov profil jer ne znam kak se ni piše njegovo ime, ni kak izgleda. Znači, tako ni on ne zna kak ja izgledam, kak se piše moje ime i tako. (...) Imam i to. Imam i da mogu blokirat ako mi neko ružno piše. Nači, u postavkama uglavnom imam, imamo... sve. Znači, sve da, da se zaštitimo od... ljudi koji bi pokušali uć u naš profil. (Sudionik 3)

Pa moj profil je uglavnom zaključan, tako da, ja ga samo mogu vidit. (...) Pa prijatelji mogu vidjeti, recimo, slike i ostalo, tako da, eto. (...) Pa mogu vidjet slike, mogu vidjet moj profil i to je to. (Sudionica 1)

Od četvero učenika koji su rekli da im je Facebook profil vidljiv i ljudima koji im nisu Facebook prijatelji, dvoje je reklo da im to ne smeta. Primjer takvoga odgovora je sljedeći:

Nikad ne idem na te. Nek vidu. Tak i tak nemam kaj skrivati. Nemaju kaj videti. (Sudionik 2)

Učenica čiji profil mogu vidjeti i osobe koje joj nisu Facebook prijatelji smatra kako je to u redu, jer ju drugi ionako ne mogu prepoznati jer je promijenila boju kose:

Vide ga svi, ali niko ne zna da sam to ja. Jer nikom nije baš ime poznato. (...) Da. Ali niko ne bi reko da sam to ja. (...) Po fotografijama me ne može niko skužiti. Zato što mi uvijek bila...

zato što je moja kosa prije bila... ja sam prije imala kosu ofarbanu, a sad imam drugačiju. Jer kad me neko pogleda... nije baš isto. (Sudionica 3)

Podtema 9: Osjećaj sigurnosti

Petero učenika navelo je da se na Facebooku *ne osjeća baš sigurno*, a jedan je učenik rekao da se osjeća sigurno na Facebooku. Neki od njihovih odgovora su:

Mislim da, zato jer se samo dopisujem s tim frendovima koje poznam, a ne – mislim da, svatko ti može provalit nešto. (Sudionik 1)

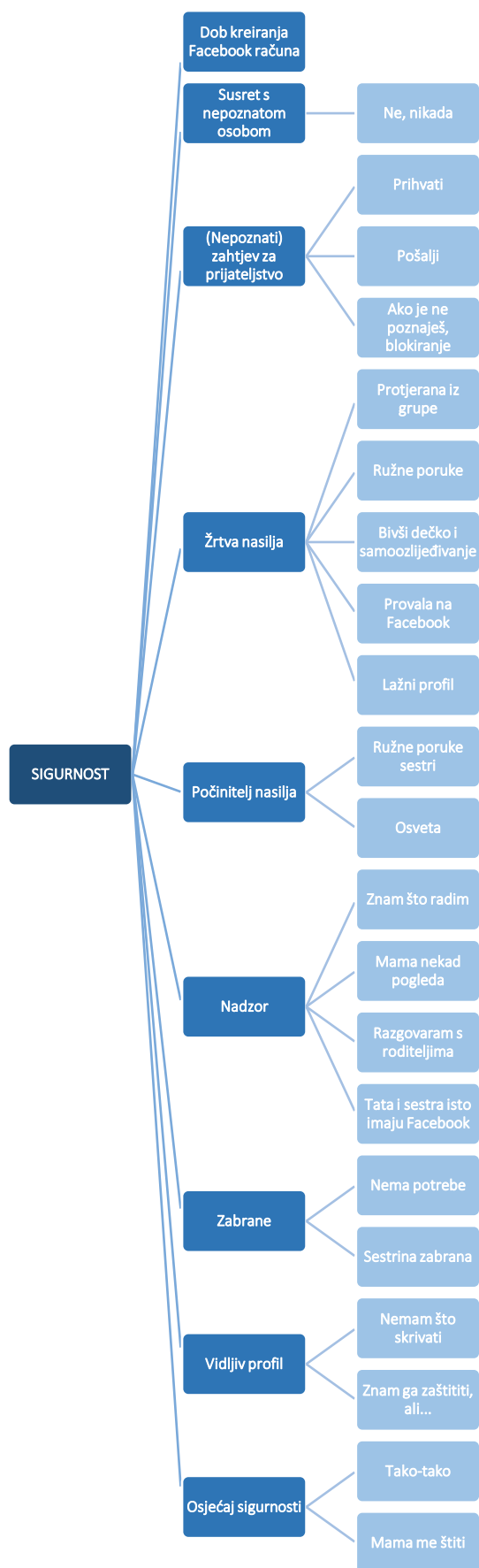
Pa, ne baš. Pa ima kaj se loše stvari događaju u životu preko Facebooka, a ima i dobre stvari. (...) Pa, znači kad se s nekim najdeš, more te ukrasti ili bilo kaj. (Sudionik 2)

Paa, ne mogu reć da je to ne znam ni ja sad, sigurna mreža, tu postoji svakakvi hakeri. Postoji svašta tu nešto, al eto. (...) Pa, zato što ima svakakvih prevaranata na Facebooku. Nasjednemo na to, na to. Onda nas prevare i eto ti. (...) Pa na primjer, objave neki proizvod, nagradne igre tamo. "Jel, mi prodajemo to i to. Po sto kuna. Poštarina ti je, ne znam ni ja, dvjesto i nešto." I onda piše tamo ime i prezime, broj računa. Stavi u komentar dole. Ili na primjer i onda ti naivno nasjedneš na to, pošalješ novac i onda si očekuješ da će ti stić taj proizvod i dobiješ – šipak. Et. (Sudionica 1)

Učenik koji je naveo da se na Facebooku osjeća sigurno kaže kako je to zato jer ga majka štiti i jer na Facebooku komunicira samo s prijateljima.

Pa, osjećam se. (...) Pa zato što me mama štiti i zato što... kad bi... ako bi mi neko pokušao, ja bi odma pozvo mamu. A imam... I zato što znam da se družim samo sa svojim prijateljima. S nikim drugim. (Sudionik 3)

Slika 3 Prikaz strukture podataka u temi Sigurnost

6.3.   Pristupačnost

Treći dio rezultata sadrži razmišljanja učenika s intelektualnim teškoćama o pristupačnosti društvene mreže Facebook. Teme koje su se u ovome dijelu pojavile su: *Kreiranje Facebook računa, Nailaženje na teškoće, Najlakše i najteže na Facebooku i Želja za promjenom.*

Podtema 1: *Kreiranje Facebook računa*

Dvoje je učenika navelo da su sami kreirali Facebook račun, dok je četvero njih navelo da su im pri tome pomogli mama, brat, sestra ili prijatelj. Primjeri njihovih odgovora su:

Pa i sama sam otvarala. Uvijek sam sama... druge otvarala, sebi napravila račun, pa sam...
(Sudionica 3)

Uz pomoć mame. (...) Pa tako... Znači, ona mi je instalirala prvo Facebook na kompjuter i na mobitel. Onda mi je pokazala kako se prijavljuje. Kako se ulazi u Facebook. Kako se koristi, dala pravila. Znači, uvijek kad uđete prvi put u Facebook, imate jedan tekst koji vam izbac i onda da li se vi slažete s pravilima privatnosti na Facebooku. I ti kažeš da ili ne. Ako kažeš da možeš, onda možeš uć. Ako kažeš ne, onda ne možeš uć. (Sudionik 3)

On je ga je cijelog napravil sam. Sve. (...) Pa, zato jer je bolje da on napravi nego ja nekaj krive napravim, onda ne bi mogel više ga koristiti. (Sudionik 2)

Podtema 2: *Nailaženje na teškoće*

Što se tiče nailaženja na teškoće prilikom korištenja Facebooka, dvoje je učenika reklo da su naišli na teškoće te da su se u tome slučaju obratili jednome od roditelja. Jedno od njih navodi kako je svjedočilo neprimjerenome izražavanju na Facebooku, a drugo kako je imalo teškoća s razumijevanjem napisanoga na Facebooku. Iskustvo učenika koji je bio svjedokom neprimjerenog izražavanja je sljedeće:

Pa situacije... bilo je i prostih riječi... vrijeđanja. Ima svašta. Ja sam na Facebooku bio pristojan jedan dan pa sam vidio kak dvoje... ne znam učenika... ne znam dječaka, ne znam, ne poznaj ih, nepoznati su, kako prijete i psuju. Ma svašta, to nije nimalo lijepo. Pa sam pozvao mamu, ona je rekla: "Nemoj to gledat." I tako. (...) Rekla mi je da to ne radim. Da ne gledam to i da... ignoriram to. (Sudionik 3)

Podtema 3: *Najlakše i najteže na Facebooku*

Učenike se pitalo, od dolje navedenih aktivnosti na Facebooku koje su im najlakše, a koje najteže: dopisivanje, objavljivanje fotografija, objavljivanje statusa, igranje igara, komentiranje tuđih objava. Navodili su da im je najlakše dopisivanje (4 od 6) i objavljivanje fotografija (2 od 6). Zatim, rekli su da im je najteže objavljivanje statusa (2 od 6) te je po jedan učenik naveo igranje igara, objavljivanje slika i komentiranje kao najtežu aktivnost na Facebooku. Primjeri odgovora na ovo pitanje su sljedeći:

Pa, najteže je nekako... Ne znam, šta bi bilo najteže... Mmm, pa možda objavljivanje statusa. (...) Pa zato što to vrlo rijetko objavljivam, a i zaista ne znam šta bi i pisala više i niti ne pišem. (Sudionica 1)

Komentiranje. Ako počnem nekoga komentirat, onda svašta. (...) Zato što onda ti kasnije... ako to... ako na primjer nešto napišeš i onda ti on to kaže: "Kak to misliš?" – "Pa tako mislim." (Sudionica 3)

Najteže mi je igranje igrice... i igranje... ponekad sam prije igro, ali najteže mi je objavljivanje statusa. To mi malo... malo teško. Pa mi treba mama pomoći i... Uglavnom mi mama pomaže u tome. (...) Pa zato što se još nisam naučio. Malo se trebam sad naučit i tako. Treba mi vremena. (Sudionik 3)

Na kraju, dvojica učenika izjavili su da nemaju najtežu aktivnost na Facebooku. Jedan od njih rekao je sljedeće:

Pa nije ništa najteže neg ne želim pisat... Mislim, ponekad se dopisivat. (...) Pa nekad se neću dopisivat ak pišu kakve gluposti pa neću onda komentirati niti ništa. (Sudionik 2)

Podtema 4: *Želja za promjenom*

Dvoje učenika navelo je da ne bi ništa promijenilo na Facebooku, dok je četvero njih navelo što bi promijenili na Facebooku. Ono što su navodili je: fotografije neprimjerenog sadržaja, psovke, neprimjereni komentari i ponašanje. Primjeri odgovora učenika koji su rekli da bi nešto promijenili na Facebooku su:

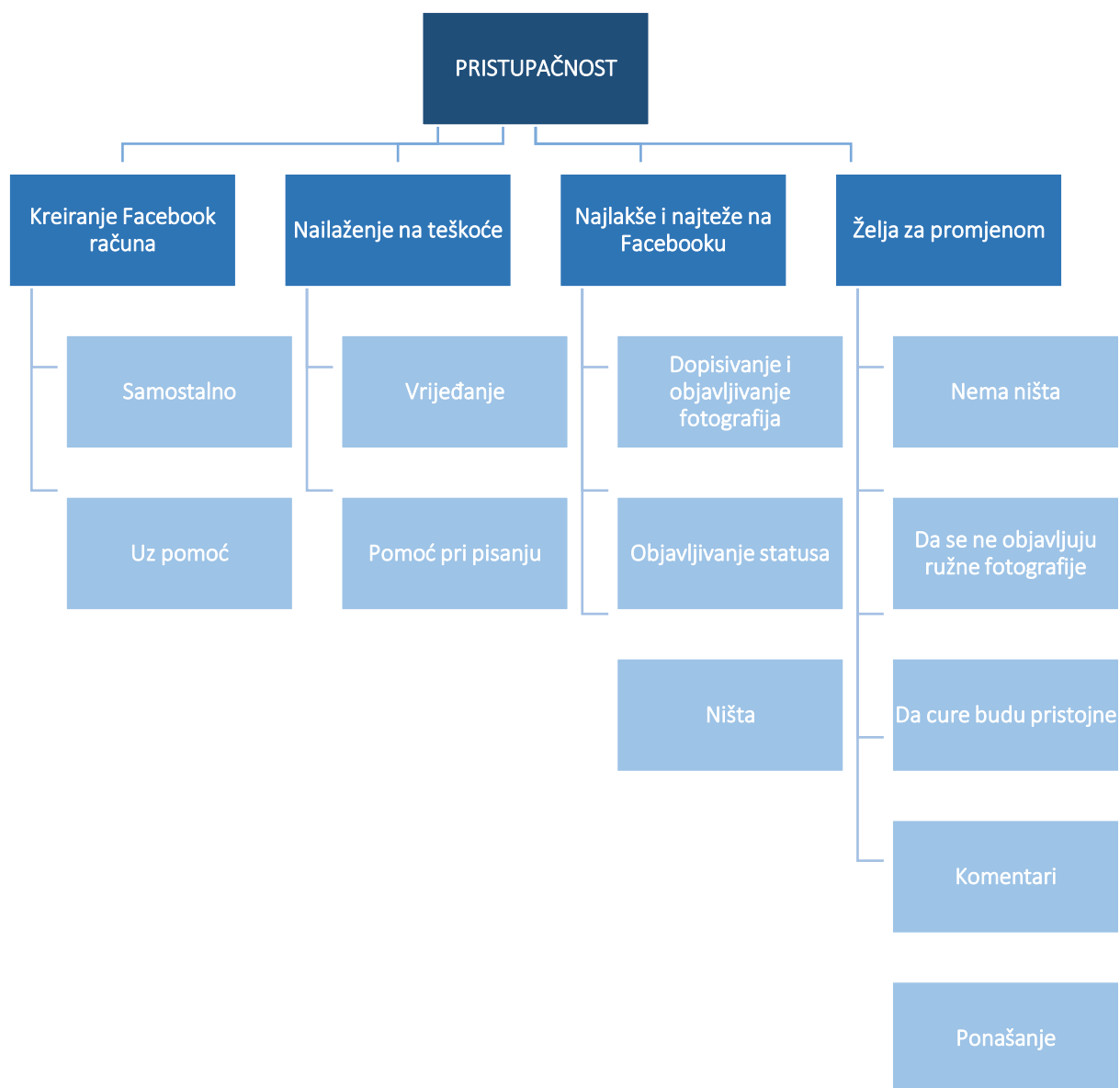
Promijenio bih da se ne objavljuju ružne fotografije. (...) Da se ne psuje, da se ne vrijeđa. Da se šalju lijepe slike i komentira lijepo i tako. Uglavnom, da budu lijepe stvari, a ne da budu koje krivotvorio, kak se kolje svinja i tak. Ne želim takve stvari jer to nije... To nije normalno, nije ljudski. (...) Nije primjereno za Facebookovu mrežu. (Sudionik 3)

Ja bi promijenio... da... cure budu pristojne. (...) Da se ne slikaju gole i takve... gluposti... kakve one meću po Facebooku. (Sudionik 2)

Pa sad, dosta toga neki ljudi pišu, sve i svašta tam na tom Facebooku. Na primjer, gledate ono doli, komentari svakakvi. To bi promijenila, al et, ne mogu mijenjati. (Sudionica 1)

Promijenila bi ponašanje. (...) Ili njegovo ili svoje. Ovisi kako bi pisalo. (...) Znači, ako bi ja nešto napisala, al nisam mislila u tom kontekstu, mislila sam drugačije. Da objasnim na što mislim. (...) Zna doć do svađa pa se kasnije opet pomiriš s tom osobom. (Sudionica 3)

Slika 4 Prikaz strukture podataka u temi Pristupačnost

6.4. Podrška

Četvrti dio rezultata obuhvaća četiri teme vezane uz perspektivu učenika s intelektualnim teškoćama o podršci u korištenju Facebooka. Četiri teme su: *Pomoć drugih osoba*, *Predavanja o Facebooku*, *Želim znati više te* *Drugi pišu umjesto mene*.

Podtema 1: *Pomoć drugih osoba*

Učenike se upitalo, u slučaju da im zatreba pomoć na Facebooku, od koga bi ju najprije zatražili. Najviše učenika (4 od 6) u tom slučaju zatražilo bi pomoć majke. Dvoje učenika reklo je da bi upitalo brata ili sestru za pomoć, a jedna je učenica, uz majku, navela i oca kao osobu koju bi upitala za pomoć pri korištenju Facebooka. Primjer odgovora je:

Pa... brata. (...) Pa brat već ima duže vrijeme Facebook od mene, pa valjda on to zna. (Sudionik 1)

Jedan je učenik rekao da ne bi zatražio pomoć ni od koga, već bi sam pronašao pomoć na internetu. Smatra, naime da bi, kada bi mu netko pomagao, ta osoba iskoristila priliku da mu čita poruke. Učenik je rekao sljedeće:

Nikoga. (...) Uzmem mobitel i pogledam na internet. (...) Jer onda bi taj uzeo Facebook i onda bi mi pomogao i onda bi čitao poruke. Nema šanse. (Sudionik 2)

Podtema 2: *Predavanja o Facebooku*

Petero učenika navodi da su u školi slušali predavanja o korištenju Facebooka. Na tim predavanjima govorili su policija, razrednice, profesori i pedagoginja. Četvero od njih smatra da su im ta predavanja bila korisna. Izuzev tih predavanja, učenici nisu razgovarali s profesorima o korištenju Facebooka. Što se tiče informatike, ona je učenicima izborni predmet te ju nitko od njih trenutno ne pohađa. Premda, imali su ju u osnovnoj školi i dvoje učenika kaže da su tada slušali o korištenju Facebooka na satima informatike. Neki od učeničkih odgovora su:

Predavala mi je policija. (...) Znači, imali smo o drogi, o prometu i Facebooku. Uglavnom, svašta. (Sudionik 3)

Joj, više puta. (...) Ma to su bili kak treba koristiti lozinku za Facebook, da treba... da ne metati neke slike, da... Pa da svi to moreju viditi kaj mećete i to. (...) Pa to su rekli, u školi smo imali predavanje i da moreš biti kažnjen. (Sudionik 2)

Pa mislim da je bilo ovdje u školi. To, vezano za internet. (...) Pa, čula sam da ne nasjedamo na svakakve stvari, na svakakve stranice na Facebooku i te nagradne igre što mogu bit lažne zaista. Tako da et. (...) Pa bilo jeste korisno. Oni su govorili da taj internet može biti itekako opasan s jedne stvari to može bit svakako mjesto, tako da... (Sudionica 1)

Podtema 3: *Želim znati više*

Jedna polovica učenika navela je da želi znati više o Facebooku, a druga polovica navela je da ne smatra da im je to potrebno. Neki od odgovora učenika bili su sljedeći:

Pa bi. Pa uvijek je bolje znati više. (Sudionik 1)

Ne. Meni je super ovako kako jest. (...) Ne bi ništ mijenjo. (Sudionik 2)

Da sve znam. Znam čak i mijenjat lozinke. Čak ga znam i pravit, fejs. (...) I znam pravit no... drugoj osobi fejs. (Sudionica 3)

Jedna učenica navela je da bi voljela znati što učiniti u slučaju kada ti netko provali u Facebook profil.

Pa recimo... Pa šta naprimjer napraviti kad ti netko hakira profil, na primjer ili tako nešto. (...) Pa kad ti netko provali u profil, kad se predstavi ko ti, a... eto. Kako otkrit tu osobu i tako to. (Sudionica 1)

Podtema 4: *Drugi pišu umjesto mene.*

Jednak broj učenika rekao je da su nekad dopustili drugima da pišu sadržaj na Facebooku i da to nikada nisu učinili. Troje učenika navelo je da su znali dati mami, bratu, sestri, prijatelju ili prijateljici da umjesto njih pišu na Facebooku. Neki od odgovora bili su:

Puno puta tako. Kad mi se ne da pisati onda njima dam. (Sudionica 2)

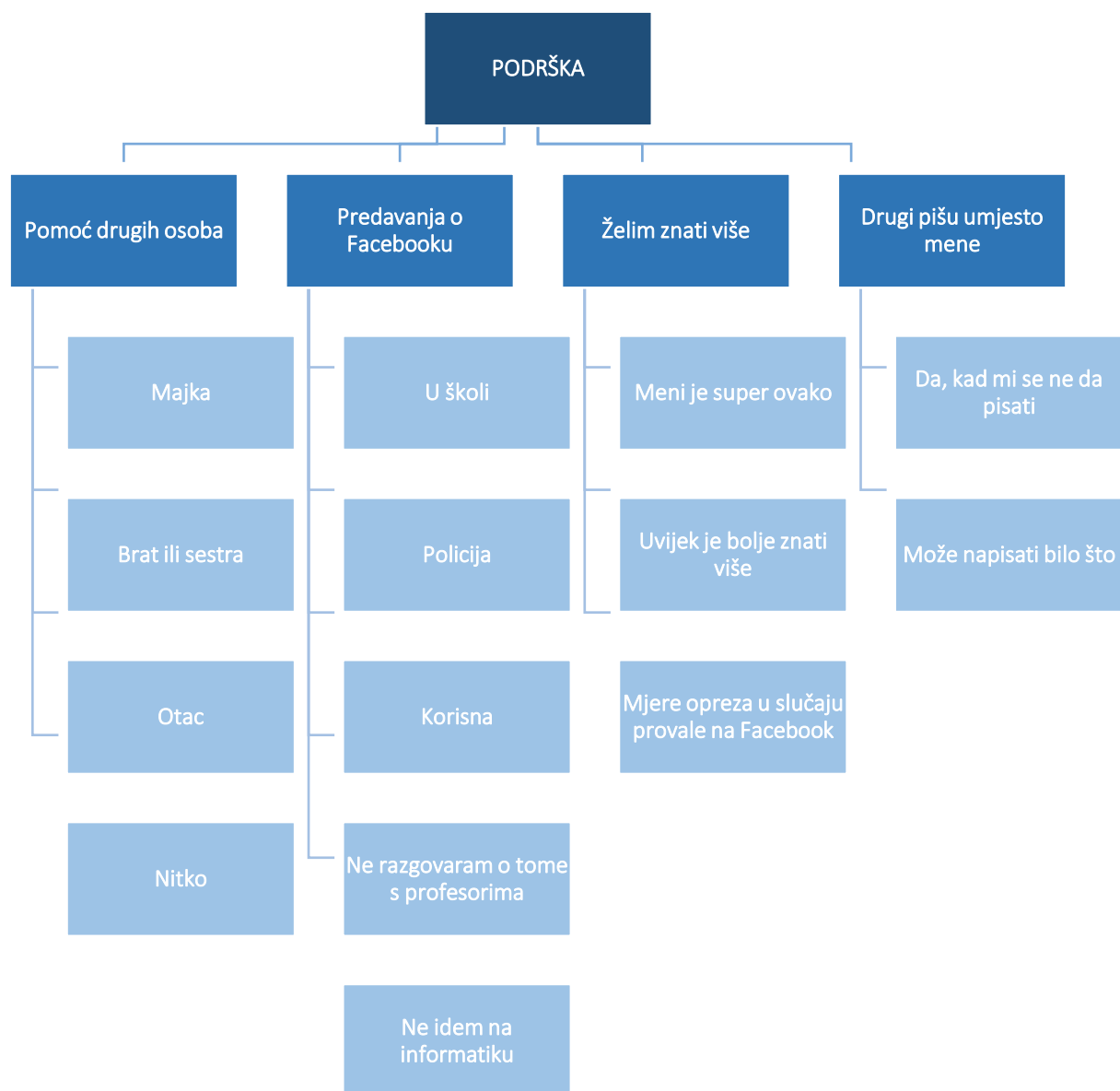
Ako je prijatelj ili prijateljica i ja sam rekla šta da napiše, onda da. (...) Zato što sam vidjela da on piše. A kad bi tata piso, onda bi uzeo mobitel i ne bi dao da čitam dok piše. Morala bi non-stop iz ruke gledat. Ovak mi lakše. (Sudionica 3)

Pa zato što znam da mi mama neće napraviti zlo kao prvo. Kao drugo, znam da me neće hakirati. Kao treće, znam što radi. (Sudionik 3)

Ne, ne. Niko ne koristi moj. Niti prijatelj, niko. (...) Neee... Bolje da nitko ne koristi, bolje da samo znam, da cura ne zna, niko ne zna lozinku. Jer bi neko nešto krivo napiso i onda bi bio ja kriv. (Sudionik 2)

Ne. A-a. (...) Pa zato što jer svašta može napisat, i ono što nije istinito o meni, može napisati bilo šta, što i nije istina vezano za mene, tako da, eto. (Sudionica 1)

Slika 5 Prikaz strukture podataka u temi Podrška

7. RASPRAVA

Kvalitativnom analizom provedenih intervjua izdvojene su tematske cjeline razvrstane u četiri glavne teme: a) Društveni identitet i odnosi, b) Sigurnost, c) Pristupačnost i d) Podrška. Četiri glavne teme pokazuju i odražavaju iskustva i potrebe učenika s intelektualnim teškoćama na društvenoj mreži Facebook u četiri aspekta koja, uz ostale (razina korištenja, sreća i zadovoljstvo, komunikacija i pismenost, *cyber*-jezik i *cyber*-etiketa) autori Caton i Chapman (2016) navode u svojem preglednome radu o korištenju društvenih mreža kod osoba s intelektualnim teškoćama.

7.1. Društveni identitet i odnosi

Tema Društveni identitet i odnosi sadrži šest podtema koje odgovaraju na istraživačko pitanje vezano uz značenje Facebooka za društveni identitet i odnose učenika s intelektualnim teškoćama. Podteme su: *Kad sam na Facebooku, najčešće...*, *Objavljivanje*, *Facebook grupe*, *Drugi*, *Zajedničke aktivnosti* i *Facebook prijatelji*.

U podtemi *Kad sam na Facebooku, najčešće...* većina učenika rekla je da im Facebook najviše služi za dopisivanje, a u podtemi *Drugi* učenici su navodili da na Facebooku najviše komuniciraju s prijateljima, izuzev učenice koja je navela da na Facebooku najviše komunicira s dečkom. Nadalje, u podtemi *Facebook grupe* većina učenika navodi da su bili ili su još uvijek članovi raznih Facebook grupa. Ovi rezultati odgovaraju rezultatima istraživanja o korištenju interneta i internetskoj sigurnosti 28 odraslih osoba s Williams sindromom (koji uključuje intelektualne teškoće) autora Lough i Fisher (2016) u kojemu su svi sudionici naveli da Facebook koriste najviše radi društvenog umrežavanja. Uzimajući u obzir tvrdnju autora Emerson i McVilly (2004) kako je za osobe s intelektualnim teškoćama vjerojatnije da će se uključiti u aktivnosti s prijateljima koji također imaju intelektualne teškoće nego s onima koji ih nemaju, učenike se pitalo pohađaju li prijatelji koje kontaktiraju istu školu kao i oni ili se na Facebooku dopisuju s prijateljima koje znaju s nekog drugog mjesta. Učenici u ovome istraživanju podjednako su odgovarali da kontaktiraju prijatelje iz škole i prijatelje koje poznaju iz npr. kvarta ili osnovne škole. Ovi rezultati ohrabruju, premda treba naglasiti kako spomenuti kriterij ne može sa sigurnošću razlikovati prijatelje s intelektualnim teškoćama od prijatelja bez intelektualnih teškoća.

U podtemi *Zajedničke aktivnosti* učenici su navodili koje aktivnosti rade s drugima na Facebooku. Najčešće su navodili da se dopisuju, komentiraju objave i igraju Facebook igre.

Učenike se upitalo i o čemu se najviše dopisuju s prijateljima. Dvoje njih reklo je da im je tema razgovora škola, a dvoje je reklo da se dopisuju o tome što rade u slobodno vrijeme. Učenica koja se najčešće dopisuje s dečkom odgovorila je da su im *proste stvari* najčešća tema dopisivanja. Autorica Löfgren-Mårtenson (2008) vidi internet kao mjesto koje nudi mogućnosti privatnog života za osobe s intelektualnim teškoćama te život izvan kontrole pružatelja podrške. Osobe s lakim intelektualnim teškoćama u njenome istraživanju navodile su da im internet omogućuje slobodu i nudi mogućnost da sami odluče koje će internetske stranice posjećivati i s kime će komunicirati. Prema njoj je primarni razlog upotrebe interneta za osobe s intelektualnim teškoćama društvene i romantične prirode (Löfgren-Mårtenson, 2008). Većina učenika naveli su da se s prijateljima na Facebooku također dogovaraju za druženja (npr. nogometne utakmice, večernji izlasci ili druženja u kafićima). Ovo je također u skladu s rezultatima istraživanja autorice Löfgren-Mårtenson (2008) koji pokazuju da, pri stvaranju odnosa, osobe s intelektualnim teškoćama lakše internetski kontaktiraju poznanike nego što to čine u stvarnome životu te tako bolje mogu isplanirati i smisliti dogovore za druženja s prijateljima.

Što se tiče objavljivanja sadržaja u podtemi *Objavljivanje*, svi učenici objavljuju fotografije, a samo jedna učenica objavljuje Facebook statuse. Učenici objavljuju fotografije sebe, prijatelja, kućnih ljubimaca, obitelji, fotografije s putovanja te fotografije s natpisima. Prema autorici Seale (2007), osobe s Down sindromom koriste profile na društvenim mrežama kako bi progovorile o svojim životima te im profili na društvenim mrežama omogućuju da izraze razne identitete: iste ili različite identitetima drugih osoba s Down sindromom (Seale, 2001). Ponekad se identitet kojeg osobe s intelektualnim teškoćama izražavaju na društvenim mrežama razlikuje od identiteta izraženoga u stvarnome svijetu pa tako osobe s intelektualnim teškoćama izjavljuju da internet doživljavaju kao pozitivnu arenu gdje mogu biti *poput svih ostalih* (Löfgren-Mårtenson, 2008). Autorica Seale (2007) dalje uspoređuje osobne profile na društvenim mrežama s mogućnostima za osobe s intelektualnim teškoćama da se sukobe s opresijom s kojom se susreću u životu. Navodi da im profili na društvenim mrežama nude mogućnosti da izazovu percepcije o svojim kompetencijama i etikete koje im društvo stavlja (Seale, 2007). Prema tome, u ovome su istraživanju učenici također upitani objavljuju li Facebook statuse o negativnim stvarima koje im se događaju u stvarnome životu (npr. progovaranje o nepravdi ili stigmatizaciji). Petero učenika reklo je da to nikada nije učinilo, a jedna učenica navela je negativno iskustvo koje je u vezi toga imala.

U podtemi *Facebook prijatelji*, na pitanje o broju Facebook prijatelja, odgovori učenika variraju od pet do milijun. Iako se u ovome istraživanju nisu pregledavali Facebook profili sudionika, malo je vjerojatno da netko ima milijun prijatelja na Facebooku. Također, malo je vjerojatno da netko ima pet prijatelja na Facebooku. Jedan od mogućih razloga dobivanja ovakvih odgovora je nerazumijevanje postavljenog pitanja, a moguće je i da su učenici davali ovakve odgovore zbog teškoća shvaćanja termina *prijatelj* na Facebooku, što je u skladu s rezultatima dosadašnjih istraživanja (Holmes, O'Loughlin, 2014). Autor Kušić (2010) navodi da se osobe na Facebooku međusobno povezuju iz različitih razloga pa izraz *prijatelj* na Facebooku može biti varljiv s obzirom na to da Facebook veza ili odnos ne znači prijateljstvo u smislu svakodnevnoga govornog jezika. Prema njemu, upravo to može objasniti pojavu vrlo velikog broja prijatelja na Facebook profilima (Kušić, 2010). Nadalje, autorice Holmes i O'Loughlin (2014) navode primjer mlade osobe s lakim intelektualnim teškoćama koja je imala teškoća s konkretnim razumijevanjem riječi *prijatelj* na Facebooku. Kao posljedica toga bilo je da je sudionica pohađala zabave koje su priredili njeni Facebook *prijatelji* koje nije sreala nikada prije toga što ju je dovelo u potencijalno rizične situacije (Holmes, O'Loughlin, 2014). Autori Lough i Fisher (2016), pak, navode da je prosječan broj Facebook prijatelja osoba s Williams sindromom 655 (raspon: 15-1722). Kod autora Kunić i suradnika (2017), čiji uzorak uključuje 225 učenika viših razreda osnovne škole u Dubrovniku, navodi se da, u odnosu na raspodjelu prema broju prijatelja na profilu društvene mreže, medijan pokazuje da učenici u prosjeku imaju preko 200 Facebook prijatelja. Prema autoru Kušiću (2010), velik broj prijatelja na društvenim mrežama, pa tako i na Facebooku, normalna je pojava. Nadalje, učenici su odgovarali na pitanje jesu li im Facebook prijatelji samo prijatelji iz stvarnoga života ili na Facebooku za prijatelje imaju i osobe koji su im u stvarnome životu poznanici. Petero učenika reklo je da na Facebooku za prijatelje ima i prijatelje i poznanike iz stvarnoga života, dok je jedna učenica rekla da su joj Facebook prijatelji samo osobe s kojima se inače druži, iako je ranije rekla da na Facebooku ima 200 prijatelja. Izjava ove učenice potvrđuje nalaze istraživanja da osobe s intelektualnim teškoćama, kao što je navedeno, imaju teškoća s razumijevanjem riječi *prijatelj* na Facebooku. Autor Kušić (2010) navodi da osobu koju potvrđuju kao prijatelja na profilu 92,7% učenika odabire prema kriteriju poznanstva u stvarnom životu. Uzorak njegovog istraživanja činilo je 92 učenika viših razreda osnovne škole u Rijeci.

7.2. Sigurnost

Tema Sigurnost obuhvaća sedam tema vezanih uz promišljanja učenika s intelektualnim teškoćama o sigurnosti na Facebooku: *Dob kreiranja Facebook računa*, *Susret s nepoznatom osobom*, *(Nepoznati) zahtjev za prijateljstvo*, *Žrtva nasilja*, *Počinitelj nasilja*, *Nadzor*, *Zabrane*, *Vidljiv profil* i *Osjećaj sigurnosti*.

U podtemi *Dob kreiranja Facebook računa* učenici su navodili koliko su godina imali kada su kreirali Facebook račun. Samo dvoje učenika imalo je tada više od 13 godina, što je dozvoljena dobna granica za kreiranje Facebook računa. Autor Kušić (2010) također izvještava kako učenici posjeduju Facebook profil puno ranije nego je to dozvoljeno. Nadalje, u podtemi *(Nepoznati) zahtjev za prijateljstvo*, polovina učenika kaže da su znali prihvatiti zahtjev za prijateljstvo od nepoznatih osoba, dok druga polovina učenika kaže da to nikada nije učinila. S druge strane, samo je jedan učenik poslao zahtjev za prijateljstvo osobama koje ne pozna. Slično tome, u podtemi *Susret s nepoznatom osobom*, svi su učenici rekli da se nikad nisu našli uživo s nekim koga su upoznali preko Facebooka. Autor Kušić (2010), pak, navodi da četvrtina učenika prihvaća nepoznate osobe za Facebook prijatelje, a njih skoro 16% dogovorilo bi susret uživo s nepoznatom osobom. U podtemi *Žrtva nasilja*, petero učenika nikada nije doživjelo da bude izbačeno iz Facebook grupe, dok jedna učenica navodi da su ju nekoliko puta izbacili iz raznih Facebook grupa. Prema istraživanju Poliklinike za zaštitu djece i mladih grada Zagreba, svako deseto dijete (11%) doživjelo je da ih je netko namjerno blokirao ili ih izbacio iz neke grupe (Istraživanje o iskustvima i ponašanjima djece na Internetu i na društvenoj mreži Facebook, 2014). Nadalje, trojica učenika u ovome istraživanju navela su da nikada nisu primili poruku niti komentar neprimjerenog sadržaja. Tri učenice, pak, priznaju da su znale dobiti poruke neprimjerenog sadržaja. Jedna od njih navodi da je bila dodana u Facebook grupu u kojoj je doživjela vrijeđanje od strane rođakinje, druga je od bivšeg dečka primila poruku neprimjerenog sadržaja, a treća navodi kako je primala neprimjerene poruke također od bivšeg dečka. Navodi i kako se samoozlijeđivala nakon jedne takve poruke. U Istraživanju o iskustvima i ponašanjima djece na Internetu i na društvenoj mreži Facebook (2014) svako peto dijete (21%) djece izjavljuje da je nekoliko puta ili često primalo uvredljive poruke ili komentare putem Facebooka. Svi učenici u ovome istraživanju navode kako nikada nitko nije javno objavljivao neprimjerene riječi i neistine o njima. Što se tiče prijava drugih osoba na Facebook račun učenika, većina učenika navodi da se nitko nikada nije prijavio na njihov Facebook račun bez njihovog znanja. Jedna učenica kaže kako joj je to neprestano činio bivši dečko, budući da je imao njeno korisničko ime i lozinku. Troje učenika doživjelo je da je netko

drugi otvorio lažni Facebook profil pod njihovim imenom i prezimenom. Prema podacima Poliklinike za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba, svako šesto dijete (16%) navodi da im se netko ulogirao u njihov Facebook profil i u njihovo ime objavljuvao neugodne informacije o njima (Istraživanje o iskustvima i ponašanjima djece na Internetu i na društvenoj mreži Facebook, 2014). U istraživanju autora Didden i suradnika (2009) sa 114 učenika s intelektualnim i razvojnim teškoćama u dobi od 12 do 19 godina koji su ispunjavali upitnike o nasilju na internetu i mobitelima, pronađeno je da se virtualno nasilje ne pojavljuje često i uglavnom uključuje objavljivanje informacija o drugima na internetu, slanje anonimnih e-mailova i provaljivanje u tuđa računala. Rezultati njihovog istraživanja također pokazuju da većina učenika prošloga mjeseca nije bila žrtva virtualnog nasilja (Didden i sur., 2009). S druge strane, u podtemi *Počinitelj nasilja*, učenici su odgovarali na pitanja vezana uz njih kao počinitelje nasilja na Facebooku. Svi su učenici rekli da nisu nikada objavljivali ružne stvari ili laži o drugima te da nikada nisu otvorili lažni profil na Facebooku. Većina učenika navela je i da nikada nisu poslali poruku neprimjerenog sadržaja ili objavili neprimjereni komentar o drugima na Facebooku. Jedna učenica priznala je da je sestri više puta poslala poruku neprimjerenog sadržaja putem Facebooka. U Istraživanju o iskustvima i ponašanjima djece na Internetu i na društvenoj mreži Facebook (2014) 9% djece priznaje da je poslalo uvredljive poruke ili komentare putem Facebooka. Prema autoru Didden i suradnicima (2009), postotak učenika koji su bili žrtve virtualnog nasilja barem jednom tjedno varirao je između 5 i 12%, ovisno o obliku nasilja. Postotak učenika koji su bili počinitelji nasilja barem jednom tjedno bio je niži i varirao je od 1 do 8% (Didden i sur., 2008). U njihovom istraživanju pronađeno je i da su većina počinitelja virtualnog nasilja istovremeno i žrtve takvog nasilja (Didden i sur., 2009). Također su pronađene značajne veze između virtualnog nasilja i IQ-a, samopoštovanja, depresivnih osjećaja i učestalosti korištenja računala (Didden i sur., 2009). U podtemi *Nadzor*, jedan učenik navodi da mu majka gleda što radi dok je na Facebooku, a ostali su rekli da ih roditelji nikada ne nadgledaju dok su na Facebooku. Polovina učenika tvrdi da razgovaraju s roditeljima o onome što rade na Facebooku, dok druga polovina kaže da ne razgovaraju s roditeljima o tome što rade na Facebooku. U istraživanju autora Didden i suradnika (2009), samo 11.1% sudionika reklo je da roditelji sjede pored njih dok koriste internet, a 69% učenika navelo je da im roditelji nisu svjesni vrste aktivnosti koju rade dok su na internetu. Prema autoru Kušiću (2010), roditelji 83% učenika upoznati su sa svime što njihova djeca rade na Facebooku, a manje od polovine učenika dogovorilo je s roditeljima pravila korištenja Facebooka. Autor Kušić (2010) smatra da bi roditelji trebali s djecom dogovoriti vremensko ograničenje, uvjete i pravila korištenja Facebooka kako bi se maksimalno uklonile negativne strane Facebooka i

povećala sigurnost djece i mladih u korištenju Facebooka. U sljedećoj podtemi *Zabrane*, nikome od učenika nitko nikad nije zabranio da ide na Facebook niti posjećuje određene Facebook stranice. Jedino je jednu učenicu sestra savjetovala da ne posjećuje određene Facebook stranice. Prema autorici Löfgren-Mårtenson (2008), stručnjaci zabranjuju osobama s intelektualnim teškoćama posjećivanje stranica s pornografskim ili nasilnim sadržajima te kontroliraju stranice koje posjećuju jer imaju osjećaj odgovornosti i različite stupnjeve kontrolirajućih i zaštitnih stavova prema osobama s intelektualnim teškoćama. Autorica smatra da su stavovi stručnjaka o rizicima korištenja interneta temeljeni na prikazivanju Interneta u medijima i predrasudama o osobama s intelektualnim teškoćama (Löfgren-Mårtenson, 2008). Oni smatraju da osobe s intelektualnim teškoćama pripadaju osjetljivoj i izloženoj grupi, te ih karakteriziraju kao lakovjerne (Löfgren-Mårtenson, 2008). Autorica Seale (2014) navodi kako su neke organizacije odlučile koristiti filtrirajući *software* na računalima učenika s teškoćama učenja kako ne bi pristupili "štetnim" web-stranicama i bili meta "nasilja". U podtemi *Vidljiv profil* četvero učenika navodi da njihov Facebook profil mogu vidjeti i ljudi koji im nisu prijatelji na Facebooku, a četvero učenika isto tako tvrdi da zna spriječiti da njihov profil vide i ljudi koji im na Facebooku nisu prijatelji. No, pri objašnjavanju postupka zaštite vidljivosti profila, bilo je vidljivo da im nije posve jasno kako to učiniti. U istraživanju autora Lough i Fisher (2016), 56.5% osoba imalo je profile vidljive svima naspram 39.1% sudionika koji su imali privatne profile, a 4,3% nije bilo sigurno jesu li im profili vidljivi. Nadalje, prema podacima Poliklinike za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba, iako većina djece vodi računa o sigurnosti svog Facebook profila, 10% djece nema dostatna znanja kako to postići, a svako šesto dijete (15%) izjavljuje da uopće ne brine o sigurnosti svog Facebook profila (Istraživanje o iskustvima i ponašanjima djece na Internetu i na društvenoj mreži Facebook, 2014). Prema autoricama Shpigelman i Gill (2014a), osobe s intelektualnim teškoćama smatraju da su postavke privatnosti i česte promjene korisničkog sučelja na Facebooku teške za razumjeti i koristiti. Dok 86% korisnika interneta tvrde da poduzimaju potrebne korake kako bi izbjegli internetski nadzor drugih ljudi i organizacija (Rainie i sur., 2013, prema Shpigelman, Gill, 2014a), ovi koraci da zaštite privatne informacije na internetu mogu biti teški za korisnike s intelektualnim teškoćama (Shpigelman, Gill, 2014a).

Podtema *Osjećaj sigurnosti* donosi izjave petero učenika koji su naveli da se na Facebooku *ne osjećaju baš sigurno*. Jedan je učenik rekao da se osjeća sigurno na Facebooku zato jer ga majka štiti i jer na Facebooku komunicira samo s prijateljima. Sudionici u istraživanju autorice Löfgren-Mårtenson (2008) tvrde da su svjesni rizika kojima se izlažu na internetu. Mlade osobe

ne doživljavaju rizik upadanja u nevolje tako ozbiljno kao rizik da im se ništa ne dogodi uopće (Löfgren-Mårtenson, 2008). Nadalje, intervjui autorice Löfgren-Mårtenson (2008) pokazuju raskorak između stavova o prednostima i manama interneta kod mladih ljudi s intelektualnim teškoćama i stručnjaka. Općenito, stavovi mladih bili su puno pozitivniji od stavova stručnjaka (Löfgren-Mårtenson, 2008). Većina stručnjaka u njenome istraživanju mišljenja je da je internet neodgovarajući medij za osobe s intelektualnim teškoćama (Löfgren-Mårtenson, 2008).

7.3.   **Pristupačnost**

Prema trećemu istraživačkome pitanju, tema Pristupačnost donosi iskustva učenika s intelektualnim teškoćama s pristupačnosti društvene mreže Facebook. Teme koje su se pojavile su: *Kreiranje Facebook računa*, *Nailaženje na teškoće*, *Najlakše i najteže na Facebooku* i *Želja za promjenom*.

U podtemi *Kreiranje Facebook računa* dvoje učenika navelo je da su sami kreirali Facebook račun, a četvero njih reklo je da su im pri kreiranju Facebook računa pomagali mama, brat, sestra ili prijatelj. Nadalje, u podtemi *Nailaženje na teškoće*, dvoje je učenika reklo da su prilikom korištenja Facebooka naišli na teškoće te da su se u tome slučaju obratili jednome od roditelja. U istraživanju autorica Shpigelman i Gill (2014a), većina osoba s intelektualnim teškoćama naveli su da koriste Facebook bez pomoći drugih ljudi što bi, autorice smatraju, moglo upućivati na to da osobe s intelektualnim teškoćama koje imaju osnovne kognitivne sposobnosti mogu pretraživati internet i sudjelovati na društvenim mrežama. No, navodili su izazove s kojima se suočavaju kada su na Facebooku te da su nekad pri korištenju Facebooka zatražili pomoć drugih osoba (Shpigelman, Gill, 2014a). U trećoj podtemi, *Najlakše i najteže na Facebooku*, učenike se pitalo koje su im aktivnosti na Facebooku najlakše, a koje najteže. Navodili su da im je najlakše dopisivanje i objavljivanje fotografija. S druge strane, rekli su da im je najteže objavljivanje statusa. U svome radu o 12 odraslih osoba s intelektualnim teškoćama koji su koristili Flickr, autor Kydland i suradnici (2012) otkrivaju kako je osobama s intelektualnim teškoćama bila potrebna podrška pri prijavljivanju na Flickr račun te su i oni sami navodili da im je to teško pri korištenju navedene mreže. Ono što su naveli da im je bilo jednostavno je objavljivanje fotografija, slično kao i sudionici ovoga istraživanja. Naposljetku, u podtemi *Želja za promjenom* dvoje učenika navelo je da ne bi ništa promijenilo na Facebooku, dok je četvero njih navelo da bi na Facebooku promijenili fotografije neprimjerenog sadržaja, psovke, neprimjerene komentare i ponašanje. Učenici viših razreda osnovne škole koji su bili ispitanici u istraživanju autora Kušić (2010) slično su odgovarali na pitanje što im se ne sviđa

na Facebooku: lažni profili, lažni identiteti, otvaranje profila pod tuđim imenom, nasilje, vrijeđanje, pedofilija, grupe protiv nekoga, neke grupe i ljudi, nemogućnost zaštite, dostupnost profila, dostupnost tuđih privatnih podataka, provaljivanje u tuđe profile... Jedna učenica izjavila je: *Ne sviđa mi se kad se drugi vrijeđaju i rade glupe grupe* (Kušić, 2010).

7.4. Podrška

Četvrti dio rezultata obuhvaća četiri teme vezane uz učenička poimanja podrške pri korištenju Facebooka. Četiri teme su: *Pomoć drugih osoba*, *Predavanja o Facebooku*, *Želim znati više te* *Drugi pišu umjesto mene*.

U prvoj podtemi *Pomoć drugih osoba* učenike se upitalo od koga bi najprije zatražili pomoć da naiđu na problem pri korištenju Facebooka. Najviše učenika u tome slučaju zatražilo bi pomoć majke. Jedan je učenik rekao da ne bi zatražio pomoć ni od koga, već bi potrebne informacije pronašao sam na internetu. Autorica Seale (2007) analizirala je 15 profila osoba s teškoćama učenja i otkrila da su, za većinu njih, kao i u ovome istraživanju, obitelji pružale podršku. U sljedećoj podtemi *Predavanja o Facebooku*, većina učenika navodi da su u školi slušali predavanja o korištenju Facebooka. Na tim predavanjima govorili su policija, razrednice, profesori i pedagoginja. Četvero učenika smatra da su im ta predavanja bila korisna. Izuzev tih predavanja, učenici nisu razgovarali s profesorima o korištenju Facebooka. Što se tiče informatike, ona je učenicima izborni predmet te ju nitko od njih trenutno ne pohađa. Premda, imali su ju u osnovnoj školi i dvoje učenika kaže da su tada na satima informatike slušali o korištenju Facebooka. Autor Kydland i suradnici (2012) ispitivali su koju vrstu podrške sudionici trebaju kako bi koristili Flickr. Dvanaest sudionika dobivali su upute kako koristiti Flickr i bili su osam mjeseci vođeni u uporabi (Kydland i sur., 2012). Ključno za njihov angažman bilo je individualno izražavanje, na primjer, kroz dodavanje fotografija ili primanje komentara na fotografije od prijatelja. Kako bi dostigli tu razinu uključivanja, sudionici su trebali zadobiti određenu razinu tehničkih kompetencija i samopouzdanja. Jedan na jedan poduke s asistentima bile su ključne u postizanju tih kompetencija (Kydland i sur., 2012). U podtemi *Želim znati više* jednak broj učenika naveo je da želi znati više o Facebooku i da ne smatra da mu je to potrebno. Jedna učenica navela je da bi voljela znati što učiniti u slučaju provale u Facebook profil. U ranije spomenutom istraživanju autora Kydland i suradnika (2012) neki od sudionika, pak, izrazili su zabrinutost oko toga da su njihove fotografije dostupne drugima. Naposljetku, u podtemi *Drugi pišu umjesto mene* jednak broj učenika rekao je da su nekad dopustili drugima da pišu sadržaj na Facebooku i da to nikada nisu učinili. Troje

učenika navelo je da su znali dati mami, bratu, sestri, prijatelju ili prijateljici da umjesto njih pišu na Facebooku. Također u ranije spomenutom istraživanju, autorica Seale (2007) analizom profila osoba s teškoćama učenja otkrila je da su, unatoč tome što su imali određeni stupanj informatičke pismenosti, mnogi od njih od obitelji primali podršku pri objavljivanju sadržaja. Strategije podrške koje su obitelji koristile uključivale su profile osoba kao dio većih obiteljskih stranica i uzimanje cijele ili potpune odgovornosti za pisanje sadržaja osobnih profila. Ove strategije postavljaju zanimljiva pitanja o vrijednosti aktivnosti objavljivanja kao sredstava samozastupanja i odnosima moći koje takve aktivnosti razotkrivaju (Seale, 2007).

7.5. Implikacije rezultata i nedostatci istraživanja

Kao što je navedeno, poznavanje iskustava učenika s intelektualnim teškoćama u pogledu korištenja društvene mreže Facebook može pomoći u pronalaženju učinkovitih načina rada s učenicima s intelektualnim teškoćama. Stoga ovaj rad, osim što pruža uvid u iskustva učenika s intelektualnim teškoćama o korištenju Facebooka, ima i praktične implikacije.

Premda je većina učenika navela da su prisustvovali edukaciji o korištenju društvenih mreža, primjetno je da to nije bilo dovoljno da učenici ovladaju korištenjem Facebooka. Stoga se prepoznaje potreba za sustavnijim pristupom educiranju učenika koji bi uključivao duži period održavanja edukacija i radionica o korištenju Facebooka. Autor Kydland i suradnici (2012) navode rad jedan na jedan s asistentom kao ključan za postizanje zadovoljavajuće razine angažmana. Nadalje, preporuča se rastavljanje zadatka u manje jedinice, ponavljanje radnji i puno pozitivnog potkrepljenja (Schindler, Borchardt, 2001, prema Seale, 2014). Uz individualan rad, moguće je uključiti učenike u grupni rad. Grupni rad stvara okružje gdje učenici uče jedni od drugih što potiče usvajanje informacija. U grupi se suradnjom dolazi do boljih rezultata te se stječu životne vještine (Group Work in the Classroom, 2019).

U ovome radu može se prepoznati potreba i za edukacijom roditelja, učitelja i ostalih stručnjaka koji rade s učenicima s intelektualnim teškoćama o društvenim mrežama općenito, ali i specifičnim potrebama koje učenici s intelektualnim teškoćama imaju prilikom korištenja društvenih mreža. Usto što je važna podrška roditelja i stručnjaka, važan je i njihov odnos s učenicima kako bi mogli otvoreno razgovarati o društvenim mrežama.

Ovaj rad također upućuje na potrebne promjene na Facebooku kako bi bio pristupačan za još više osoba.

Uz praktične implikacije, ovo istraživanje ima i ograničenja i nedostatke koji se mogu sagledati kao smjernice za daljnja istraživanja. Iako kvalitativno istraživanje dublje obrađuje temu, jedan od nedostataka ovoga pristupa je nemogućnost generalizacije rezultata na populaciju učenika s intelektualnim teškoćama u Republici Hrvatskoj koji koriste Facebook. Također, moguće je da su zbog prisutnosti istraživačice učenici na određena pitanja davali društveno poželjne odgovore, stoga bi bilo dobro primijeniti i druge metode prikupljanja podataka, npr. upitnike. Usto, intervjui s učenicima s intelektualnim teškoćama o korištenju društvenih mreža nude samo jednu perspektivu. Istraživanja s njihovim roditeljima, prijateljima, učiteljima, kao i drugim stručnjacima poslužila bi za dobivanje šire slike korištenja društvenih mreža kod učenika s intelektualnim teškoćama. Naposljetku, bilo bi korisno istražiti i korištenje drugih društvenih mreža, budući da neka istraživanja pokazuju kako se sve veći broj mladih ljudi radije odlučuje za društvene mreže kao što su Instagram i Snapchat nego za Facebook (Solon, 2018).

8. ZAKLJUČAK

Rezultati ovog istraživanja, u skladu s pregledom literature i postavljenim istraživačkim pitanjima, donose iskustva učenika s intelektualnim teškoćama pri korištenju društvene mreže Facebook. Učenička iskustva promatrana su u odnosu na četiri područja: društveni identitet i odnosi, sigurnost, pristupačnost i podrška. Iako su rezultati unutar svakoga područja predstavljeni odvojeno, navedena područja i dobiveni rezultati preklapaju se. Tako je nemoguće razgovarati o društvenim odnosima učenika s intelektualnim teškoćama na Facebooku, bez doticanja teme sigurnosti. Slično tome, kada se govori o zaštiti sigurnosti učenika s intelektualnim teškoćama na Facebooku, dolazi se do teme podrške pri korištenju društvenih mreža. No, ovo su samo neki aspekti korištenja društvenih mreža kod učenika s intelektualnim teškoćama. Pregled literature (Caton, Chapman, 2016; Shpigelman, Gill, 2014a; Shpigelman, Gill, 2014b; Seale 2001) donosi još tema, među kojima su i pismenost osoba s intelektualnim teškoćama na društvenim mrežama te korištenje društvenih mreža kod osoba s intelektualnim teškoćama u zabavne svrhe. Bilo kako bilo, budući da društvene mreže igraju veliku ulogu u životima učenika s intelektualnim teškoćama, važno je njihovo proučavanje. Prema autorima Caton i Chapman (2016), s obzirom na činjenicu da su društvene mreže u pogledu razvoja brzo rastuće područje, važno je i da takva istraživanja budu u korak s vremenom. Na temelju njih, moći će se izrađivati smjernice za rad u praksi te proširiti mogućnosti za sudjelovanje jer, kao što autorica Sekušak-Galešev (2010) navodi, termin snižena sposobnost uključuje oštećenje samo po sebi, ali i mogućnosti koje socijalna okolina (ne)osigurava. Danas su neke od tih mogućnosti sigurno dostupne i na društvenim mrežama.

9. LITERATURA

1. Ajduković, M., Urbanc, K. (2010): Kvalitativna analiza iskustva stručnih djelatnika kao doprinos evaluaciji procesa uvođenja novog modela rada u centre za socijalnu skrb. *Ljetopis socijalnog rada*, 17, 3, 319-352.
2. American Psychiatric Association (2013): *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, Fifth Edition. Arlington, VA: American Psychiatric Association.
3. Bilan, A. (2017): Djeca u društvenim medijima na primjeru Twitter i Facebook profila Beyonce i Kim Kardashian. In *Medias Res*, 6 (11), 1751-1768.
4. Bowker, N., Tuffin, K. (2002): Disability discourses for online identities, *Disability & Society*, 17, 327-344.
5. Boyd, D. M. (2006): Friends, Friendsters, and MySpace Top 8: Writing community into being on social network sites. *First Monday*, 11 (12). Posjećeno 26.10.2018. na mrežnoj stranici First Monday: <https://firstmonday.org/article/view/1418/1336>.
6. Boyd, D. M., Ellison N. B. (2008): Social network sites: definition, history and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13, 210–230.
7. Braun, V., Clarke, V. (2006): Using thematic analysis in psychology. *Research in Psychology*, 3 (2), 77-101.
8. Caton, S. J., Chapman, M. (2016): The Use of Social Media and People with Intellectual Disability: a systematic review and thematic analysis. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 41.
9. Chadwick, D. D., Wesson, C., Fullwood, C. (2013): Internet access by people with intellectual disabilities: Inequalities and opportunities, *Future Internet*, 5, 376-397.
10. Definition of Intellectual Disability (2018). Posjećeno 19.10.2018. na mrežnoj stranici Američke asocijacije za intelektualne i razvojne teškoće: <http://aaidd.org/intellectual-disability/definition>.
11. Didden, R., Scholte, R. H. J., Korziliua, H., de Moor, J. M. H., Vermeulen, A., O'Reilly, M., Lancioni, G. E. (2009): Cyberbullying among students with intellectual and developmental disability in special education settings. *Developmental Neurorehabilitation*, 12 (3), 146-151.
12. Emerson, E., McVilly, K. (2004): Friendship activities of adults with intellectual disabilities in supported accommodation in Northern England. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 17, 191-197.

13. Etički kodeks Odbora za etiku u znanosti i visokom obrazovanju (2006). Posjećeno 10.9.2018. na mrežnoj stranici Odbora za etiku u znanosti i visokom obrazovanju: https://mzo.hr/sites/default/files/links/eticki_kodeks.pdf.
14. Global social media research summary 2019 (2019). Posjećeno 6.3.2019. na mrežnoj stranici Smart Insights: <https://www.smartinsights.com/social-media-marketing/social-media-strategy/new-global-social-media-research/>.
15. Global social networks ranked by number of users 2019 (2019). Posjećeno 17.6.2019. na mrežnoj stranici Statista: <https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/>.
16. Grbavac, J., Grbavac, V. (2014): Pojava društvenih mreža kao globalnog komunikacijskog fenomena. Media, culture and public relations, 5 (2), 206-219.
17. Group Work in the Classroom (2019). Posjećeno 25.2.2019. na mrežnoj stranici Center for Innovation in Research and Teaching: <https://cirt.gcu.edu/teaching3/tips/groupwork>.
18. Hoffman, M., Blake, J. (2003): Computer Literacy: Today and Tomorrow. Journal of Computing Sciences in Colleges, 18 (5), 221–233.
19. Holmes, K. M., O'Loughlin, N. (2014): The experiences of people with learning disabilities on social networking sites. British Journal of Learning Disabilities, 42 (1), 3-7.
20. International Classification of Diseases and Related Health Problems – ICD-10 (2016). Posjećeno 19.10.2018. na mrežnoj stranici Međunarodne klasifikacije bolesti i srodnih zdravstvenih problema: <https://www.icd10data.com/ICD10CM/Codes/F01-F99/F70-F79/>.
21. Istraživanje o iskustvima i ponašanjima djece na Internetu i na društvenoj mreži Facebook (2014). Posjećeno 2.11.2018. na mrežnoj stranici Poliklinike za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba: <https://www.poliklinika-djeca.hr/istrazivanja/istrazivanje-o-iskustvima-i-ponasanjima-djece-na-internetu-i-na-drustvenoj-mrezi-facebook-2/>.
22. Kunić, I., Vučković Matić, M., Sindik, J. (2017): Korištenje društvenih mreža kod učenika osnovne škole. Sestrinski glasnik, 22 (2), 152-158.
23. Kušić, S. (2010): Online društvene mreže i društveno umrežavanje kod učenika osnovne škole: navike Facebook generacije, 24 (2), 103-125.
24. Kydland, F., Molka-Danielsen, J., Balandin, S. (2012): Examining the Use of Social Media Tool "Flickr" for Impact on Loneliness for People with Intellectual Disability in

- NOKOBIT 2012: Proceedings of the 2012 Norsk konferanse for organisasjoners bruk av informasjonsteknologi, Akademika forlag, Trondheim, Norway, 253-264.
25. Lacey, A., Luff, D. (2007): Qualitative research analysis. Nottingham: The NIHR RDS for the East Midlands/Yorkshire & the Humber.
  26. Löfgren-Mårtenson, L. (2008): Love in Cyberspace: Swedish young people with intellectual disabilities and the Internet. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 10 (2), 125-138.
  27. Lough, E., Fisher, M. H. (2016): Internet use and online safety in adults with Williams syndrome. *Journal of Intellectual Disability Research*, 60 (10), 1020-1030.
  28. Mäkinen, M. (2006): Digital Empowerment as a Process for Enhancing Citizens' Participation. *E-Learning*, 3, 381-395.
  29. Mandarić, V. (2012): Novi mediji i rizično ponašanje djece i mladih. *Bogoslovska smotra*, 82 (1), 131-149.
  30. Miles, M. B., Huberman, A. M. (1994): Qualitative data analysis: an expanded sourcebook (2nd. Ed). London: Sage.
  31. McClimens, A., Gordon, F. (2009): People with intellectual disabilities as bloggers. What's social capital got to do with it anyway? *Journal of Intellectual Disabilities*, 13 (1), 19-30.
  32. Moreno, M., Kolb, J. (2012): Social Networking Sites and Adolescent Health. *Pediatric Clinics of North America*, 59 (3), 601-612.
  33. Rattinger, M. (2017): Aktivnosti i društvene mreže u slobodnom vremenu mladih tinejdžera. *Školski vjesnik: časopis za pedagoškijsku teoriju i praksu*, 66 (2), 222-237.
  34. Seale, J. (2014): The Role Of Supporters In Facilitating Use Of Technologies By Adolescents And Adults With Learning Disabilities: A Place For Positive Risk Taking? *European Journal of Special Needs Education*, 29 (2), 220- 236.
  35. Seale, J. K. (2007): Strategies for supporting the online publishing activities of adults with learning difficulties. *Disability & Society*, 22 (2), 173-186.
  36. Seale, J. K. (2001): The same but different: The use of the personal Home Page by adults with Down Syndrome as a tool for self-presentation. *British Journal of Educational Technology*, 32, 343-352.
  37. Sekušak-Galešev, S. (2010): Psihološki pregled osoba s intelektualnim teškoćama. *Socijalna psihijatrija*, 38 (2), 115-121.
  38. Shpigelman, C.-N., Gill, C. (2014a): Facebook Use by Persons with Disabilities. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 19, 610–624.

39. Shpigelman, C.-N., Gill, C. (2014b): How do adults with intellectual disabilities use Facebook? *Disability & Society*, 29 (10), 1601-1616.
40. Solon, O. (2018). Posjećeno 17.6.2019. na mrežnoj stranici The Guardian: <https://www.theguardian.com/technology/2018/jun/01/facebook-teens-leaving-instagram-snapchat-study-user-numbers>.
41. Tajfel, H., Turner, J. C. (1986): The social identity theory of intergroup behaviour. U: Worchel, S., Austin, W. G. (ur.): *Psychology of intergroup relations* (str. 7-24). Chicago, IL: Nelson-Hall.
42. Tanta, I., Mihovilović, M., Sablić, Z. (2014): Uses and Gratification Theory – Why Adolescents Use Facebook? *Medijska istraživanja: znanstveno-stručni časopis za novinarstvo i medije*, 20 (2), 85-110.
43. There are 1,5 million Facebook users in Croatia (2017). Posjećeno 25.10.2018. na mrežnoj stranici Marketing Magazin: <http://marketingmagazin.eu/2017/01/23/15-million-facebook-users-croatia/>.
44. Tkalac Verčić, A., Sinčić Ćorić, D., Pološki Vokić, N. (2010): *Priručnik za metodologiju istraživačkog rada: kako osmisлити, provesti i opisati znanstveno i stručno istraživanje*. Zagreb: M.E.P. d.o.o.